

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับวัตถุประสงค์ในบทนี้เพื่อที่จะศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความยากจน อันจะนำมาซึ่งการกำหนดกรอบแนวคิดและสมมติฐานในการวิจัย ทั้งนี้ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะครอบคลุม 3 ประเด็น คือนิยามของความยากจน การวัดความยากจน และสาเหตุของความยากจน

นิยามของความยากจน

“ความยากจน” เป็นคำพูดสั้น ๆ ที่ฟังแล้วเข้าใจง่ายและมีความหมายในตัวเอง แต่การให้ความหมายเป็นรูปธรรมที่จะสามารถบอกได้ว่าคนไหนรวยคนไหนจนเป็นสิ่งที่ทำได้ค่อนข้างยากลำบาก ทั้งนี้การนิยามศัพท์ของความยากจนที่เหมาะสมจะนำมาซึ่งการกำหนดองค์ประกอบและการวัดความยากจนที่เหมาะสมตามไปด้วย ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมได้มีแนวคิดเกี่ยวกับความยากจนหลากหลายแนวความคิด โดยเราไม่สามารถที่จะตัดสินได้ว่าแนวความคิดไหนถูกต้องและเหมาะสมที่สุดเนื่องจากความยากจนมีลักษณะเป็นนามธรรมซึ่งความหมายจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพพื้นที่และสิ่งแวดล้อมของแต่ละประเทศและชุมชนต่าง ๆ ดังนั้นเราจึงไม่สามารถที่จะนำานิยามศัพท์และองค์ประกอบของความยากจนในพื้นที่หนึ่งมาใช้วัดกับอีกพื้นที่หนึ่งที่มีสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันได้ แต่อย่างไรก็ตามความหมายของความยากจนโดยทั่วไปและเป็นที่ยอมรับของทุกคนในสังคมจะอยู่บนพื้นฐานของความขาดแคลน มาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ต่ำ เป็นต้น โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความยากจนดังต่อไปนี้

1. แนวคิดสัมบูรณ์นิยมกับแนวคิดสัมพัทธ์นิยม (Absolutism and Relativism)

แนวคิดสัมบูรณ์นิยมหรือแนวคิดความยากจนสัมบูรณ์เป็นแนวความคิดที่มองว่าความยากจนจะต้องเริ่มต้นนับจากค่าศูนย์จริง ๆ ไม่ใช่ศูนย์สมมติ ซึ่งค่าศูนย์สมบุดังกล่าวจะอยู่ ณ ระดับความจำเป็นพื้นฐานของร่างกายโดยเป็นความจำเป็นทางด้านวัตถุที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ส่วนแนวคิดสัมพัทธ์นิยมหรือความยากจนสัมพัทธ์เป็นแนวคิดที่มองต่างจากแนวคิดสัมบูรณ์นิยมกล่าวคือแนวคิด

สัมพัทธ์นิยมมองว่าความยากจนไม่ควรที่จะวัดจากความจำเป็นพื้นฐานของร่างกายซึ่งแต่ละคนจะมีความจำเป็นพื้นฐานไม่เท่ากันและในประเทศที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมีมากทั้ง ๆ ที่ฐานะคนจนส่วนใหญ่ก็มีได้อยู่ได้เส้นยังชีพหรือคนจนดังกล่าวยังมีรายได้เพียงพอสำหรับความจำเป็นพื้นฐานของร่างกาย ดังนั้นความยากจนจึงควรยึดหลักการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างคนสองกลุ่มขึ้นไปซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงช่วงว่างของคนในสังคมแนวคิดนี้จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าความยากจนเชิงเปรียบเทียบ (อุคม ทุมโฆสิต,2536,หน้า 12)

2. แนวคิดปรนัยนิยมและแนวคิดอัตนัยนิยม (Objectivism and Subjectivism)

แนวคิดปรนัยนิยมยึดหลักว่าการวัดและการให้นิยามความยากจนควรจัดความรู้สึกออกไปให้หมดเพราะความรู้สึกในเรื่องของความจำเป็นไม่มีมาตรฐานใด ๆ มากำหนดได้ ความยากจนจึงไม่ควรขึ้นอยู่กับความรู้สึกในความยากจนหรือไม่ยากจนแต่ควรขึ้นอยู่กับความต้องการที่จำเป็นของร่างกายหรือตามมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนในสังคมซึ่งสามารถทำได้โดยนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้วยการอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์แล้วยึดถือเป็นมาตรฐานในการวัดความยากจนทั้งสังคม ส่วนแนวคิดอัตนัยนิยมยึดถือหลักการที่ว่าทุกคนมีความรู้ มีจิตสำนึก ไม่ยอมรับผู้อื่นในการกำหนดความต้องการให้ คนแต่ละคนควรมีโอกาสที่จะเลือกสิ่งที่เป็นตามความต้องการของตัวเอง ดังนั้นความยากจนจึงต้องกำหนดโดยคนในสังคมนั้น ๆ ด้วยการสำรวจจากสมาชิกในสังคมทุกคนแล้วจึงนำมากำหนดเป็นมาตรฐานความยากจนตามความพอใจในสังคม (Kilpatrick อ้างถึงใน สุเทพ พันประสิทธิ์,2545 หน้า 10)

3. แนวคิดปัจเจกนิยมและแนวคิดโครงสร้างนิยม (Individualism and Structuralism)

แนวคิดปัจเจกนิยมและแนวคิดโครงสร้างนิยมเป็นแนวความคิดที่มองถึงสาเหตุความยากจนเป็นหลัก โดยแนวคิดปัจเจกนิยมสมมติให้ปัจจัยภายนอกที่ตั้งนั้นความยากจนจึงมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ เช่น ความรู้ สุขภาพอนามัย ค่านิยมและพฤติกรรมของแต่ละบุคคล เป็นต้น ส่วนแนวคิดโครงสร้างนิยมจะสมมติให้ปัจจัยภายในที่ตั้งนั้นความยากจนจึงมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยทางด้านโครงสร้างเป็นสำคัญ เช่น การขาดโอกาสที่จะเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ รวมทั้งความไม่เป็นธรรมในด้านต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความยากจนกับคนบางกลุ่ม เป็นต้น (Van Praag อ้างถึงใน อุคม ทุมโฆสิต,2536,หน้า 13)

แนวคิดของกลุ่มต่าง ๆ ในการนิยามความยากจน

เนื่องจากศาสตร์ในแต่ละสาขาต่างมองความยากจนในมิติที่แตกต่างกันไป โดยนักเศรษฐศาสตร์จะนำเอาแนวคิดและทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์มาอธิบาย ส่วนนักสังคมศาสตร์จะนำเอาแนวคิดและทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์มาอธิบาย เป็นต้น จึงทำให้การนิยามความยากจนมีความหมายที่กว้างและไม่เป็นที่ยุติเพราะศาสตร์แต่ละสาขาต่างมองความยากจนในมุมมองของสาขาของตนเอง ดังนั้นจึงทำให้ตัวแปรที่มาเกี่ยวข้องกับความยากจนมีหลากหลายตัวแปรยากที่จะศึกษาให้ครบถ้วน แต่อย่างไรก็ตามการนำเอาแนวคิดและทฤษฎีในแต่ละสาขามาร่วมกันอธิบายจะทำให้การอธิบายความยากจนมีความกระชับและถูกต้องมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมนิยามของความยากจนสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม

1. การนิยามความยากจนตามแนวคิดสัมบูรณ์นิยม แนวคิดสัมบูรณ์นิยมจะนิยามความยากจนในลักษณะความขาดแคลนสัมบูรณ์โดยให้ความหมายว่าความยากจน คือ ความไม่เพียงพอในปัจจัยที่ใช้ในการดำรงชีพหรือความจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น โดยมีบุคคลที่อาศัยแนวคิดนี้ในการอธิบายความยากจนที่สำคัญ ได้แก่

บูธ (Booth อ้างถึงใน อุดม ทุมโฆสิต, 2536, หน้า 16) โดยเห็นว่าคนจนคือคนที่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีพอันได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม เชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัย

ราวน์ทรี (Rawntree อ้างถึงใน อุดม ทุมโฆสิต, 2536, หน้า 16) โดยเห็นว่าความยากจนที่แท้จริงเป็นภาวะความไม่พอเพียงในสารอาหาร ภาวะโภชนาการและปัจจัยในการดำรงชีพอื่น ๆ ที่จำเป็น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวสามารถคำนวณจากปริมาณและราคาในตลาดแต่เราไม่สามารถวัดปริมาณได้โดยอาศัยรายได้เพราะรายได้ไม่ใช่ปริมาณความจำเป็นที่ร่างกายต้องการเพื่อบริโภค แต่อย่างไรก็ตามในกรณีที่ทำเป็นต้องหามาตรฐานร่วมเพื่อกำหนดเส้นความยากจนอาจจะอนุโลมเอารายได้มาเป็นตัววัดความยากจนโดยรายได้จะต้องเทียบกับมูลค่าของปัจจัยในการดำรงชีพ โดยใช้เป็นระดับของเส้นความยากจน (Poverty line) ซึ่งเส้นความยากจนจะเปลี่ยนแปลงไปตามมูลค่าของปัจจัยในการดำรงชีพ แต่ทั้งนี้ถ้าใช้วิธีนี้หน่วยที่จะนำมาศึกษาจะต้องเป็นหน่วยในระดับของครอบครัวเพราะครอบครัวเป็นหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุดในการใช้ชีวิตและทรัพยากรที่หามาได้ร่วมกัน

2. การนิยามความยากจนตามแนวคิดความขาดแคลนสัมพัทธ์ แนวคิดนี้มองว่าความยากจนคือความขาดแคลนสัมพัทธ์ระหว่างความเป็นอยู่จริงกับมาตรฐานทางสังคม โดยบุคคลที่อาศัยแนวความคิดนี้ในการอธิบายความยากจนที่สำคัญ ได้แก่

ทาวน์เซนด์ (Townsend อ้างถึงใน อุดม ทุมโฆสิต, 2536, หน้า 18-19) มีความเห็นว่า “ในสังคมแต่ละสังคมความยากจนและการพัฒนาจะมีผลกระทบซึ่งกันและกัน โดยในสังคมอุตสาหกรรมกับ

สังคมเกษตรกรรมจะมีลักษณะของความยากจนในระดับองศา (Degree) แห่งความรุนแรงไม่เท่ากัน คนบางกลุ่มยากจนมาก (Ultra Poor) ไม่มีแม้แต่ปัจจัยในการดำรงชีพ ซึ่งคนในกลุ่มนี้สมควรที่จะนิยาม และวัดความยากจนในเชิงสัมบูรณ์นิยมมากกว่าวิธีสัมพัทธ์ ทั้งนี้เพื่อให้มั่นใจได้ว่าโครงการที่จัดแก้ไข ความยากจนให้แก่คนกลุ่มนี้จะมีน้ำหนักเพียงพอที่จะขจัดความอดอยากลงไปได้อย่างสิ้นเชิง แต่ในทาง กลับกันคนบางกลุ่มของสังคมยากจนเพราะเมื่อนำฐานะของตัวเองไปเปรียบเทียบกับมาตรฐานการ ครองชีพของสังคมที่ตัวเองอาศัยอยู่แล้วเห็นว่าตัวเองยังมีมาตรฐานการครองชีพที่ต่ำกว่ามาตรฐาน โดยทั่วไปของสังคม ดังนั้นคนเหล่านี้จึงรู้สึกว่าตัวเองยากจนไม่ใช่เพราะอดอยากแต่เป็นเพราะมีฐานะ ความเป็นอยู่ที่ต่ำกว่ามาตรฐานสังคม ฉะนั้นความยากจนของคนสองกลุ่มจึงไม่เหมือนกันสมควรที่จะ ใช้มาตรวัดคนละมาตรวัด โดยเขาเห็นว่าประเทศอังกฤษเป็นประเทศอุตสาหกรรมมีความเหมาะสมกับ มาตรวัดแบบความขาดแคลนสัมพัทธ์มากกว่าการใช้มาตรวัดแบบความขาดแคลนสัมบูรณ์” กล่าวคือ การใช้มาตรฐานการครองชีพของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมาเปรียบเทียบกับกันจะทำให้เห็นช่องว่าง ระหว่างคนแต่ละกลุ่มคือความไม่เสมอภาค (Inequality) ในการวัดความยากจนทาวน์เสนดีได้เสนอให้ ใช้ดัชนีความขาดแคลนพหุคูณซึ่งประกอบด้วยชุดดัชนี 11 ชุด คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เชื้อเพลิง และแสงสว่าง ที่อยู่อาศัยและอุปกรณ์จำเป็นสำหรับที่อยู่อาศัย สภาพของการอยู่อาศัย สภาพการ ทำงาน สุขอนามัย การศึกษา สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีพ สภาพทางสังคมของ ครอบครัว และการได้พักผ่อนหย่อนใจตามอัธยาศัย โดยชุดดัชนี 11 ชุด ทาวน์เสนดีได้สร้างดัชนีที่ใช้วัด จำนวน 56 ดัชนี โดยแต่ละดัชนีมีระดับการวัดเป็นแบบมีหรือไม่มี (มี = 0, ไม่มี = 1) เสร็จแล้วนำไป วิเคราะห์รายชื่อและใช้ค่าสหสัมพันธ์รวมทั้งฉบับเป็นดัชนีวัดระดับความยากจน โดยสมมติว่าน้ำหนัก ความสำคัญของดัชนีและตัวแปรแต่ละตัวมีความสำคัญเท่ากัน

แนวคิดทั้งสองแนวคิดดังที่กล่าวมาแล้วมีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้วัดแตกต่างกัน โดยใน ประเทศหรือสังคมที่คนส่วนใหญ่มีฐานะยากจนไม่มีรายได้เพียงพอในปัจจัยการดำรงชีพควรที่จะใช้ แนวคิดความขาดแคลนสัมบูรณ์ซึ่งภาครัฐสามารถที่จะแก้ปัญหาความยากจนโดยการเพิ่มสวัสดิการ หรือรายได้ให้เพียงพอสำหรับปัจจัยการดำรงชีพ ทั้งนี้ธนาคารโลกก็ได้อาศัยแนวความคิดนี้ในการให้ นิยามความหมายของความยากจน ส่วนในประเทศหรือสังคมที่พัฒนาแล้วซึ่งคนส่วนใหญ่ในสังคมมี ฐานะหรือรายได้เพียงพอสำหรับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพแต่จะมีช่องว่างระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ อยู่ มากควรที่จะใช้แนวคิดความขาดแคลนสัมพัทธ์ในการนิยามความหมายความยากจนเพื่อที่จะแก้ปัญหา ช่องว่างดังกล่าว

3. การนิยามความยากจนตามแนวคิดความไม่เสมอภาค แนวคิดความไม่เสมอภาคเป็นแนวคิด ที่มองความยากจนว่าคนจน ไม่ใช่เป็นคนที่เพียงขาดแคลนปัจจัยสี่เท่านั้น แต่จะครอบคลุมถึงความมี

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความมีอิสรภาพและเสรีภาพที่เพียงพออีกด้วย ดังนั้นความยากจนจึงหมายถึง ความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ของคนในสังคม โดยเฉพาะนักเศรษฐศาสตร์ จะให้ความสำคัญกับความไม่เสมอภาคทางด้านรายได้ ดังนั้นแนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิดที่มีรากฐานจาก แนวคิดเชิงสัมพัทธ์ โดยเป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มคนในสังคม ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์นิยมที่จะนำ แนวความคิดนี้ไปใช้วัดความยากจนด้วยการอาศัยทฤษฎีการกระจายรายได้มาอธิบายโดยการ เปรียบเทียบรายได้ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เช่น การแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 5 กลุ่มตามระดับ รายได้ กลุ่มละ 20% คือ กลุ่มจน กลุ่มค่อนข้างจน กลุ่มปานกลาง กลุ่มค่อนข้างรวย และกลุ่มรวย แล้วดูว่าแต่ละกลุ่มมีส่วนแบ่งรายได้คิดเป็นกี่เปอร์เซ็นต์ของรายได้ทั้งประเทศ (อุดม ทุม โฆสิต, 2536, หน้า 20-21)

Amartya Sen (Amartya Sen อ้างถึงใน รายงานการประเมินความยากจน ปี 2550 หน้า ข-1) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ปี 1999 ได้เสนอแนวคิดเรื่องความยากจนในกรอบที่กว้างกว่ามุมมอง ทางด้านรายได้ในการยังชีพเท่านั้นแต่ยังเป็นความขาดสนในด้านต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับการให้คุณค่าของคน ในแต่ละสังคม เช่น เสรีภาพ ดังนั้นคนที่ถูกจำกัดจึงถือว่าเป็นคนยากจน เป็นต้น

4. การนิยามความยากจนตามแนวคิดคุณภาพชีวิต แนวคิดคุณภาพชีวิตเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความอยู่ดีกินดีของประชาชน เช่น การได้รับสารอาหารที่ครบถ้วนและถูกสุขลักษณะ สภาพที่อยู่อาศัยที่ดี โอกาสในการเข้าถึงปัจจัยขั้นพื้นฐานและสวัสดิการของรัฐ มีความมั่นคงและปลอดภัยในทรัพย์สิน เป็นต้น ซึ่งคนที่มีความอยู่ดีกินดีหรือคุณภาพชีวิตในระดับต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานของสังคมจะจัดว่าเป็นกลุ่มคนยากจน

การวัดความยากจน

ดัชนีวัดความยากจน

ดัชนีที่สามารถนำมาใช้เพื่อวัดความเป็นอยู่ของประชาชนอาจแบ่งได้ดังนี้ (โสมสกาเว เพชรานนท์, 2547, หน้า 106-108)

1. ดัชนีวัดความยากจนจากรายได้หรือการบริโภคต่อหัวของครัวเรือน (Income or Consumption Poverty Indicators) เป็นการใช้นำดัชนีวัดความยากจนที่เป็นตัวเงินโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินว่าครัวเรือนจะสามารถซื้อสินค้าและบริการพื้นฐานสำหรับการบริโภค ณ เวลาใดเวลาหนึ่งได้หรือไม่ โดยสินค้าและบริการดังกล่าวหมายถึงสินค้าและบริการขั้นต่ำที่จำเป็นสำหรับครัวเรือน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย น้ำ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม การเดินทาง เป็นต้น โดยมูลค่าเชิงสินค้าและ

บริการขั้นพื้นฐานจะแสดงถึงระดับของเส้นความยากจน (Poverty Line) ซึ่งโดยทั่วไปดัชนีมาตรฐานที่นำมาใช้และมีพื้นฐานมาจากเส้นความยากจน ได้แก่

1.1 อัตราความยากจน (Poverty Rate) หมายถึงร้อยละของประชากรที่มีรายได้ต่อหัวหรือรายจ่ายต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจน ซึ่งหมายถึงประชากรที่ไม่สามารถซื้อสินค้าและบริการขั้นพื้นฐานได้

1.2 ช่องว่างความยากจน (Poverty Gap) หมายถึงผลต่างของรายได้ของประชาชนผู้ยากจนที่อยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจน ซึ่งช่องว่างความยากจนนี้จะบอกให้ทราบถึงต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากน้อยเพียงใดเพื่อให้ประชาชนที่ยากจนทั้งหมดอยู่บนเส้นความยากจน

1.3 อัตราความยากจนที่สูงสุด (Extreme Poverty Rate) หมายถึงการเปรียบเทียบรายได้ต่อหัวของครัวเรือนกับสินค้าและบริการขั้นพื้นฐาน ซึ่งโดยทั่วไปจะพิจารณาเฉพาะหมวดอาหารเท่านั้น โดยร้อยละของประชากรที่ไม่สามารถซื้อสินค้าและบริการขั้นพื้นฐานได้จะจัดว่ายากจนอย่างมาก

1.4 การกระจายรายได้ (Distribution of Income) ซึ่งเป็นการวัดความไม่เท่าเทียมกันของรายได้โดยจะใช้ค่าสัมประสิทธิ์จินี (Gini-coefficient) เป็นเครื่องมือวัดซึ่งค่าสัมประสิทธิ์จะอยู่ระหว่าง 0 และ 1 โดยถ้าค่าเท่ากับ 0 แสดงว่ารายได้เท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์ แต่ถ้าค่าเท่ากับ 1 แสดงว่าไม่เท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์

1.5 สัดส่วนการกระจายร้อยละ 10 หมายถึงการวัดรายได้ต่อหัวโดยเฉลี่ยของประชากรที่รวยที่สุดร้อยละ 10 ของประชากรของเมืองหารด้วยรายได้เฉลี่ยของประชากรที่ยากจนที่สุดร้อยละ 10 ของประชากรของเมือง

2. ดัชนีการวัดผลทางด้านสุขภาพและการศึกษา (Health and Education Indicators) เป็นการวัดความยากจนโดยดูจากความเป็นอยู่ของประชาชนในเมืองโดยตรงซึ่งจะบอกให้ทราบว่าระดับใดที่ทำให้ประชาชนมีสุขภาพดีและมีชีวิตที่ยืนยาว และระดับการศึกษาใดที่ประชาชนควรได้รับโดยดัชนีหรือมาตรวัดประเภทนี้มักเน้นการพิจารณากลุ่มเยาวชน

3. ดัชนีการเข้าใช้บริการ (Access Indicators) เป็นการวัดโดยดูจากการเข้าใช้บริการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและบริการของสังคม เช่น ประชาชนทุกคนของเมืองมีโอกาสใช้บริการดูแลสุขภาพ การศึกษา เป็นต้น

4. ดัชนีความสูญเสียที่ไม่ได้เป็นรายได้ (Non-Income Deprivation Indicators) ดัชนีประเภทนี้สามารถวัดความยากจนโดยดูจาก การว่างงาน อัตราการเกิดปัญหาความรุนแรงในเมือง แรงงานเด็ก

การศึกษากันในสถานที่ทำงาน ความไม่เท่าเทียมกันในกระบวนการความยุติธรรม เป็นต้น ซึ่งจะเป็น
ดัชนีที่วัดความยากจนได้ยากกว่าดัชนีประเภทอื่น

ความแตกต่างในกลุ่มคนจน

เราสามารถจำแนกกลุ่มคนยากจนตามระดับรายได้ออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, หน้า 74)

1. คนยากจนมาก หมายถึงคนที่มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของเส้นความยากจน
2. คนยากจนน้อย หมายถึงคนที่มีรายได้ร้อยละ 80 - 100 ของเส้นความยากจน
3. คนเกือบจน หมายถึงคนที่มีรายได้ใกล้เคียงเส้นความยากจนมาก ซึ่งเป็นคนที่มีความเสี่ยงสูงที่จะ
กลับกลายเป็นคนยากจนได้ในอนาคต โดยจะมีรายได้ระหว่างร้อยละ 100-120 เหนือเส้นความยากจน

เราจะเห็นได้ว่าการวัดความยากจนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือการวัด
ความยากจนแบบสัมพัทธ์หรือเชิงเปรียบเทียบ และการวัดความยากจนแบบสัมบูรณ์โดยการวัดแบบ
สัมบูรณ์แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การวัดโดยตรงแบบหลายองค์ประกอบ (ดัชนีรวม) เช่น การ
วัดจากองค์ประกอบของความขาดแคลนหรือความขัดสน การวัดจากองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต
 เป็นต้น ซึ่งจุดอ่อนของการวัดโดยวิธีนี้คือเนื่องจากความยากจนเกิดจากองค์ประกอบหลากหลาย
 องค์ประกอบมารวมกันและมีลักษณะเป็นนามธรรมจึงยากที่จะวัดความยากจนได้อย่างครอบคลุมทุก
 องค์ประกอบนอกจากนี้ยังไม่สามารถที่จะวัดช่องว่างและความรุนแรงของความยากจนได้ ส่วนการวัด
 โดยอ้อมซึ่งทั่วไปแล้วจะนิยมวัดจากองค์ประกอบเดียว (ดัชนีเดียว) โดยเฉพาะวัดในรูปของตัวเงิน เช่น
 รายได้ รายจ่าย เป็นต้น ทั้งนี้การวัดความยากจนทางอ้อมมีวิธีการโดยตีมูลค่าความต้องการขั้นพื้นฐาน
 ออกมาในรูปของตัวเงินหรือที่เรียกว่าเส้นความยากจนโดยครอบครัวที่มีรายได้หรือรายจ่ายต่ำกว่าเส้น
 ความยากจนจะจัดว่าเป็นคนจน ซึ่งจุดอ่อนของการวัดโดยวิธีนี้คือเนื่องจากการวัดความยากจนโดย
 ทางอ้อมโดยดูจากตัวเงินจึงอาจจะไม่ได้สะท้อนถึงความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานเท่าไรนัก

การวัดความยากจนในประเทศไทย

ปัจจุบันประเทศไทยได้ใช้เส้นความยากจนเป็นเครื่องมือในการวัดความยากจน โดยมีพื้นฐาน
 มาจากแนวความคิดความยากจนสัมบูรณ์ ซึ่งเส้นความยากจนที่ประเทศไทยใช้วัดความยากจนอย่าง
 เป็นทางการมีพัฒนาการความเป็นมาดังนี้ (อัญชญา ฌ ระนอง, 2541, หน้า 54-58)

เริ่มแรกเส้นความยากจนของประเทศไทยได้ศึกษาโดยธนาคารโลกใน พ.ศ. 2505 โดย
 ธนาคารโลกได้ใช้ระดับสารอาหารที่เพียงพอสำหรับคนไทยโดยเฉลี่ยเป็นตัวกำหนดเส้นความยากจน

หลังจากนั้นนักวิจัยได้อาศัยระดับความยากจนซึ่งกำหนดขึ้น โดยธนาคาร โลกสำหรับ พ.ศ. 2519 มาปรับ ด้วยดัชนีราคาตัวใหม่ ต่อมา เมธี ครอบแก้วได้ปรับวิธีคำนวณเส้นความยากจนโดยใช้ข้อมูลเกี่ยวกับ โครงสร้างประชากร แบบแผนการบริโภคและความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้านสารอาหารมาเป็นตัวปรับ โดยในขั้นตอนแรก เมธีใช้ความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้านสารอาหาร (RDA หรือ recommended dietary allowance) ของคณะกรรมการพิจารณากำหนดความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้านสารอาหารซึ่งตั้งโดย กระทรวงสาธารณสุขใน พ.ศ. 2530 คณะกรรมการชุดนี้อาศัยข้อมูลการสำรวจภาวะโภชนาการและ อาหารของประชากรไทยโดยกระทรวงสาธารณสุขเองเมื่อ พ.ศ. 2529 เป็นข้อมูลในการพิจารณา ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้านสารอาหารส่วนใหญ่จะใช้ระดับพลังงานวัดเป็นแคลอรีเป็นตัววัด ความเพียงพอด้านสารอาหารสำหรับบุคคลทั่วไป เนื่องจากข้อสมมติฐานว่าบุคคลซึ่งรับประทาน อาหารที่ให้พลังงานในรูปแคลอรีที่เพียงพอแล้วจะทำให้ได้รับโปรตีนที่เพียงพอด้วยและจะไม่ขาด วิตามินและเกลือแร่อื่น ๆ เช่นกันด้วย เส้นความยากจนที่คำนวณโดยเมธี ครอบแก้วเป็นเส้นความ ยากจนที่สูงกว่าเส้นความยากจนเดิมมาก ต่อมา Kakwani ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของสำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้คำนวณเส้นความยากจนซึ่งคำนึงถึงความต้องการพลังงานที่ ต่างกันของคนที่อยู่ในครอบครัวนั้นและราคาที่แตกต่างกันระหว่างในเมืองและในชนบท ระดับความ ยากจนจึงเปลี่ยนแปลงไปตามขนาดของครัวเรือนและองค์ประกอบของครัวเรือน การศึกษาของ Kakwani ได้ใช้หลักการของความยากจนแบบสัมบูรณ์ การคำนวณเส้นความยากจนคำนวณจากอาหาร ที่บุคคลหรือครอบครัวต้องการซึ่งจะแตกต่างกันไปตามอายุ เพศ ระดับการใช้พลังงานของร่างกายและ สภาพร่างกายของบุคคลนั้นในเวลาต่าง ๆ กัน Kakwani ได้ใช้ปริมาณแคลอรีที่คนไทยต้องการตาม หลักเกณฑ์ที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดไว้เช่นเดียวกับเมธี ครอบแก้ว เมื่อได้จำนวนแคลอรีที่แต่ละ บุคคลในครัวเรือนต้องการแล้วก็นำมาเฉลี่ยโดยใช้วิธีถ่วงน้ำหนักตามจำนวนประชากร ผลที่คำนวณได้ คือพลังงานแคลอรีเฉลี่ยที่คนไทยต้องการ โดยคนไทยในแต่ละภาคมีความต้องการพลังงานแตกต่างกัน เพราะโครงสร้างประชากรในแต่ละภาคแตกต่างกัน เช่น เขตเทศบาลมีแนวโน้มที่จะมีความต้องการ พลังงานสูงกว่าในหมู่บ้านเพราะประชากรในหมู่บ้านมักจะเป็นเด็กและคนชรา ในขณะเดียวกันความ ต้องการพลังงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากโครงสร้างของประชากรของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลง โดยประชากรเด็กลดน้อยลงเรื่อย ๆ เป็นต้น ค่าพลังงานที่ Kakwani คำนวณได้มีค่าสูงกว่าธนาคาร โลก ร้อยละ 6 และสูงกว่าของเมธีร้อยละ 3.5 ขั้นตอนที่ต่อไปคือการหาแบบแผนการบริโภคของคนไทย Kakwani อาศัยข้อมูลราคาอาหาร โดยเฉลี่ยของอาหารแต่ละชนิดซึ่งจัดทำโดยกรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์โดยแบ่งประเภทอาหารที่คนไทยบริโภคเป็น 321 ประเภท อาหารแต่ละประเภทจะ แตกต่างกันไปตามชนบทและตัวเมือง ข้อมูลดังกล่าวจะนำมาใช้คำนวณดัชนีราคาอาหารของเขต

เทศบาลและสุขาภิบาลในภาคต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลของกระทรวงพาณิชย์มีหลากหลายมากกว่าข้อมูลการบริโภคอาหารของคนไทยที่ใช้ในเมธีซึ่งมีอาหารเพียง 21 ประเภท สำหรับราคาในระดับหมู่บ้านก็จะใช้ราคาในเขตสุขาภิบาลเป็นตัวแทนเนื่องจากตลาดในระดับหมู่บ้านยังไม่ได้เป็นระบบตลาดจริง ๆ และบางครั้งชาวบ้านในหมู่บ้านก็จะออกไปซื้อสินค้าในเขตสุขาภิบาล สำหรับพืชผักที่ชาวบ้านปลูกไว้ใช้กินก็คำนวณจากราคาในเขตสุขาภิบาลด้วยเช่นกัน ดัชนีราคานี้จะแสดงค่าครองชีพโดยการเปรียบเทียบระหว่างเขตและภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยโดยดัชนีราคาที่กรุงเทพมหานครใน พ.ศ. 2535 เท่ากับ 100 ค่าดัชนีของเขตและภาคอื่น ๆ จะถูกเปรียบเทียบกับของกรุงเทพมหานคร เมื่อทราบราคาเฉลี่ยของอาหารแต่ละประเภทแล้วก็จะสามารถคำนวณค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการบริโภคอาหารในแต่ละพื้นที่และปริมาณพลังงานที่ได้จากการบริโภคอาหารนั้น โดยอาศัยข้อมูลจากกองโภชนาการ กระทรวงสาธารณสุขที่จัดพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. 2537 จากนั้นก็จะสามารถคำนวณหาจำนวนแคลอรีที่ได้จากเงินแต่ละบาทที่จ่ายออกไป

ในการคำนวณเส้นความยากจน Kakwani เลือกใช้แบบแผนการบริโภคอาหารในเขตสุขาภิบาลเป็นตัวแทนและปรับราคาแตกต่างระหว่างภาค เขตเมือง และเขตชนบท โดยอาศัยหลักเกณฑ์ว่าประชากรที่ยากจนตามนิยามของความยากจนแบบสัมบูรณ์ควรจะมีมาตรฐานการครองชีพที่เท่ากันจึงไม่ควรคำนวณเส้นความยากจนจากแบบแผนการบริโภคอาหารที่ต่างกัน และแบบแผนการบริโภคของประชาชนในเขตสุขาภิบาลน่าจะมีการใกล้เคียงกับแบบแผนการบริโภคอาหารของประชาชนทั้งในหมู่บ้านและในเขตเทศบาล นอกจากนี้แบบแผนการบริโภคของประชาชนในเขตสุขาภิบาลยังเป็นแบบแผนการบริโภคที่ให้ประสิทธิภาพในการใช้เงินหนึ่งบาทสูงกว่าด้วย พลังงานที่ได้รับจากค่าอาหารหนึ่งบาทคำนวณจากแบบแผนการบริโภคอาหารเฉลี่ยในเขตสุขาภิบาล การคำนวณในปีอื่น ๆ นอกจาก พ.ศ. 2535 ก็จะใช้ดัชนีผู้บริโภคเป็นตัวปรับ

ในการคำนวณค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่จำเป็นนั้น Kakwani มีข้อสมมติว่าคนจนในเขตกรุงเทพมหานครใช้จ่ายในด้านอาหารประมาณร้อยละ 60 ของรายได้ และใช้ข้อสมมติดังกล่าวในการคำนวณหมวดค่าใช้จ่ายอื่น ๆ โดยสัดส่วนค่าใช้จ่ายของอาหารต่อรายได้จะแตกต่างกันไปตามภาค ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของราคาอาหารและราคาของหมวดสินค้าอื่น ๆ ทั้งนี้เส้นความยากจนเฉลี่ยของ Kakwani ไม่ได้แสดงว่าครัวเรือนทุกครัวเรือนที่มีรายได้ต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจนจะเป็นคนจนเพราะเส้นความยากจนของแต่ละครัวเรือนจะแตกต่างกันไปตามอายุและเพศของสมาชิกของครัวเรือน ฉะนั้นครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนของครัวเรือนนั้น ๆ จึงจะถือว่ายากจน

จึงสรุปได้ว่าเส้นความยากจนได้มีการพัฒนาและปรับปรุงวิธีการกำหนดเส้นความยากจนกันหลายครั้ง แต่ความยากจนทุกเส้นจะคำนวณมาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ได้จากสารอาหารโดยมักจะ

ใช้ระดับความต้องการพลังงานเป็นตัววัดความเพียงพอในด้านสารอาหาร ซึ่งเส้นความยากจนล่าสุดที่คำนวณโดย Kakwani จะให้ความสนใจกับความต้องการพลังงานที่เปลี่ยนแปลงตามตัวแปรต่าง ๆ เช่น อายุ เพศ และแบบแผนการบริโภค เป็นต้น จึงทำให้เส้นความยากจนที่วัดโดยวิธีนี้เปลี่ยนแปลงไปตามขนาดของครัวเรือนและองค์ประกอบของครัวเรือนแทนที่จะเป็นเพียงเส้นความยากจนเฉลี่ยดังเช่นที่เป็นมาในอดีต ดังนั้นเส้นความยากจนของ Kakwani จึงเป็นเส้นความยากจนในระดับครัวเรือนหรือระดับบุคคล ดังนั้นครัวเรือนแต่ละครัวเรือนจะมีเส้นความยากจนที่แตกต่างกัน และเมื่อนำรายได้ของครัวเรือนมาเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนของครัวเรือนนั้น ๆ จึงจะสามารถบอกได้ว่าครัวเรือนนั้นยากจนหรือไม่ซึ่งเป็นวิธีการวัดความยากจนของครัวเรือนที่ละเอียดกว่าเดิม อย่างไรก็ตามการใช้ความต้องการทางด้านพลังงานในการคำนวณนั้นจะอยู่ภายใต้สมมติฐานที่ว่าสมาชิกแต่ละคนในครัวเรือนมีโอกาสที่จะได้รับอาหารตามความต้องการอย่างเท่าเทียมกันกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครัวเรือน

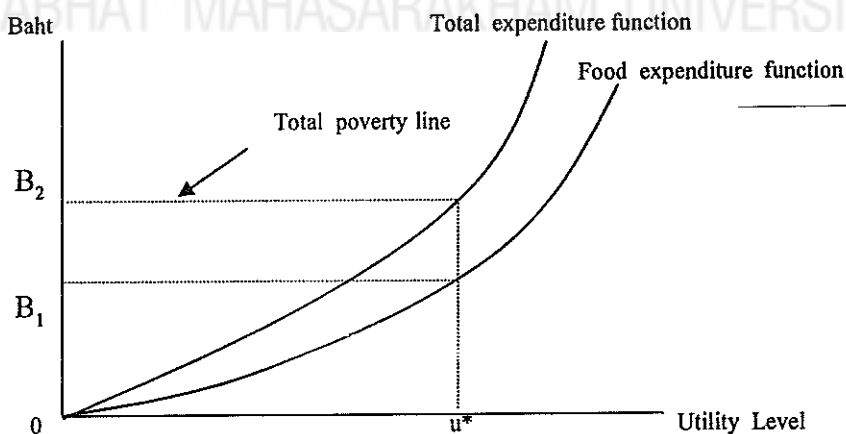
การคำนวณเส้นความยากจนของประเทศไทย

การคำนวณเส้นความยากจนของประเทศไทยในปัจจุบัน (การปรับปรุงเส้นความยากจนทางการ, 2547) ใช้แนวคิดในการกำหนดเส้นความยากจนในหมวดอาหารให้สอดคล้องกับทฤษฎีที่เป็นสากลมากขึ้น โดยเฉพาะการใช้แนวคิดว่าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในต่างพื้นที่และต่างสังคมกันจะมีมาตรฐานการครองชีพที่แตกต่างกันแต่จะได้รับอรรถประโยชน์ (utility) ที่เท่ากันในขณะสินค้าที่ไม่ใช่หมวดอาหารก็จะยึดทฤษฎีเดียวกัน โดยจะสะท้อนค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหาร 9 หมวด คือ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เชื้อเพลิงและแสงสว่าง เครื่องใช้ประจำบ้าน ยาและค่ารักษาโรค ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าขนส่ง ค่าใช้จ่ายสื่อสารคมนาคม ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ของกลุ่มครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารเท่ากับเส้นความยากจนด้านอาหาร นอกจากนี้ยังอนุญาตให้มีการประหยัดจากขนาด (economic of scale) ซึ่งหมายถึงการที่ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่อหัวได้หากมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น

วิธีการคำนวณเส้นความยากจนปีฐาน (ปี 2545)

เส้นความยากจนในปัจจุบันได้คำนวณขึ้นโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยซึ่งได้จัดทำขึ้นเพื่อเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำหรับใช้เป็นเส้นความยากจนเพื่อวัดสภาพการณ์ความยากจนของประเทศไทยอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้ในการคำนวณเส้นความยากจนได้ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ปี 2545 (SES 2002) เป็นฐานในการคำนวณ โดยการคำนวณเส้นความยากจนในปัจจุบันมีพื้นฐานมาจากแนวคิดและทฤษฎี

อรรถประโยชน์ของผู้บริโภค ซึ่งเส้นความยากจนจะสะท้อนมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ (minimum standard of living) ของสังคม โดยสมมติให้มาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำเท่ากับระดับอรรถประโยชน์ขั้นต่ำคือ u^* จากภาพที่ 1 คนเราจะใช้เงินจำนวน OB_1 บาท ในการนำไปซื้ออาหารถึงจะได้ปริมาณสารอาหารที่เพียงพอกับความต้องการของร่างกายซึ่งเราถือว่าจำนวนเงิน OB_1 บาท คือเส้นความยากจนด้านอาหาร (Food poverty line) เนื่องจากเป็นจำนวนเงินที่ขีดเส้นแบ่งระหว่างคนที่มียาขได้ที่จะนำเงินไปซื้ออาหารให้เพียงพอกับความต้องการของร่างกายหรือไม่ ทั้งนี้ถ้าคนไหนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่า OB_1 บาท แสดงว่าคนนั้นมียาขได้ไม่เพียงพอที่จะนำไปซื้ออาหารให้เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ส่วน B_1B_2 คือจำนวนเงินขั้นต่ำที่คนเราจะนำไปซื้อสินค้าที่จำเป็นในการดำรงชีพที่ไม่ใช่อาหาร ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนเงินขั้นต่ำที่จะทำให้คนเราดำรงชีพอยู่ได้ โดยเราถือว่าจำนวนเงิน B_1B_2 บาท คือเส้นความยากจนที่ไม่ใช่อาหาร (Non-food poverty line) โดยจะแสดงถึงว่าคนนั้นดำรงชีพอยู่อย่างขาดแคลนหรือไม่ นั่นหมายถึงมีระดับรายได้เพียงพอที่จะนำเงินไปซื้อ เสื้อผ้า ยารักษาโรค ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นอื่น ๆ หรือไม่ และเมื่อเรานำเส้นความยากจนด้านอาหารและเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารมารวมกันเราจะได้เส้นความยากจนรวม คนที่มีอรรถประโยชน์ต่ำกว่า u^* จัดเป็นคนจน โดยเส้นความยากจนด้านอาหารและเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร ณ จุดที่แต่ละบุคคลได้รับอรรถประโยชน์ที่ระดับ u^* ซึ่งแต่ละบุคคลจะมีเส้นความยากจนที่แตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการสารอาหารและความต้องการบริโภคสินค้าในหมวดที่ไม่ใช่อาหาร นอกจากนี้ความต้องการสารอาหารของแต่ละบุคคลยังขึ้นอยู่กับอายุและเพศ ดังนั้นตระกร้าอาหารของแต่ละบุคคลจึงแตกต่างกัน รวมทั้งความต้องการบริโภคสินค้าในหมวดที่ไม่ใช่อาหารยังขึ้นอยู่กับพื้นที่ (ภาคและเขต) ที่อาศัยอยู่ ดังนั้นจึงทำให้ utility function แตกต่างกันด้วย

ภาพที่ 1 แสดงแนวคิดเส้นความยากจน

ที่มา : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ขั้นตอนการคำนวณเส้นความยากจน

1. คำนวณต้นทุนสารอาหารและโปรตีน (cost of calorie and protein)
2. คำนวณดัชนีราคาอาหารรายพื้นที่ (spatial food prices indices : SPI)
3. คำนวณเส้นความยากจนด้านอาหาร (food poverty line)
4. คำนวณเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร (non-food poverty line)
5. คำนวณเส้นความยากจน (poverty line)

1. คำนวณต้นทุนสารอาหารและโปรตีน

ตะกร้าสินค้าอาหารที่ได้นำมาพิจารณาประกอบด้วย 9 ตะกร้า (พื้นที่) โดยประกอบด้วย 5 ตะกร้าสินค้าในเขตเมือง ได้แก่ กรุงเทพฯ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และ 4 ตะกร้าในเขตชนบท ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.1 เตรียมข้อมูลราคาอาหาร (9 พื้นที่) ปริมาณพลังงาน (แคลอรี) และปริมาณ โปรตีน สำหรับรายการอาหารประเภทต่าง ๆ

1.2 หาแบบแผนการบริโภคของคนไทย หรือตะกร้าสินค้า โดยได้ข้อมูลมาจาก SES ปี 2545 รายจ่ายเกี่ยวกับอาหาร คำนวณรายจ่ายอาหารต่อหัว หลังจากนั้นจึงแบ่งครัวเรือนตามรายจ่ายในการบริโภคต่อหัวออกเป็น 5 กลุ่ม แล้วจึงเลือกแบบแผนการบริโภคของกลุ่มคนจน 20% แรกตามรายจ่ายในการบริโภคต่อหัว ต่อมาจึงคำนวณค่าใช้จ่ายด้านอาหารแต่ละรายการของกลุ่มคนจนดังกล่าวโดยจำแนกตามภูมิภาคและเขต

1.3 คำนวณหาผลรวมแคลอรีและโปรตีนที่ได้รับจากการบริโภคอาหารทุกรายการซึ่งได้ข้อมูลจากรายจ่ายเกี่ยวกับอาหารที่ได้จากข้อ 2 และราคาอาหาร ปริมาณพลังงานและปริมาณโปรตีนที่ได้จากข้อ 1

1.4 คำนวณต้นทุนสารอาหารและโปรตีนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งคำนวณได้ดังนี้

- ต้นทุนสารอาหาร (calories cost) = ผลรวมของรายจ่ายอาหารทุกรายการคูณด้วย 1,000หารด้วยจำนวนสารอาหาร(แคลอรี)ที่ได้รับจากอาหารดังกล่าว

- ต้นทุนโปรตีน (protein cost) = ผลรวมของรายจ่ายอาหารทุกรายการคูณด้วย 100 หารด้วยจำนวนโปรตีนที่ได้รับจากอาหารดังกล่าว

1.5 คำนวณต้นทุนสารอาหารและโปรตีนเฉลี่ยของประเทศ โดยคำนวณจากการถ่วงน้ำหนักด้วยสัดส่วนประชากรในแต่ละพื้นที่

2. กำหนดดัชนีราคาอาหารรายพื้นที่

เราต้องกำหนดต้นทุนสารอาหารและโปรตีนรายพื้นที่ ซึ่งหาได้โดยการนำดัชนีราคาอาหารรายพื้นที่มาปรับ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

2.1 กำหนดหาราคามาตรฐานในแต่ละพื้นที่ ซึ่งได้จากราคาอาหารในแต่ละพื้นที่หารด้วยราคาอาหารของประเทศ

2.2 กำหนดดัชนีราคาอาหารในแต่ละพื้นที่ ซึ่งได้จากการนำราคามาตรฐานในแต่ละพื้นที่ถ่วงน้ำหนักด้วยสัดส่วนค่าใช้จ่ายอาหาร

ดังนั้น ต้นทุนสารอาหารและโปรตีนในแต่ละพื้นที่ สามารถคำนวณได้จากต้นทุนสารอาหารและโปรตีนของประเทศคูณด้วยดัชนีราคาอาหารในแต่ละพื้นที่ (SPI) ของกลุ่มคนที่ยากจน 20% แรกแล้วหารด้วย 100

ตารางที่ 3 ต้นทุนสารอาหารและโปรตีนในแต่ละพื้นที่

ภูมิภาค/พื้นที่	ต้นทุนสารอาหาร (บาทต่อ1,000 กรัม)	ต้นทุนโปรตีน (บาทต่อ100 กรัม)
เขตเทศบาล		
กรุงเทพฯ	14.28	41.42
กลาง	13.11	38.03
เหนือ	12.93	37.51
ตะวันออกเฉียงเหนือ	13.32	38.64
ใต้	13.69	39.71
นอกเขตเทศบาล		
กลาง	12.36	35.84
เหนือ	11.90	34.51
ตะวันออกเฉียงเหนือ	12.28	35.63
ใต้	12.65	36.69
ทั้งประเทศ	12.69	36.81

ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

3. กำหนดเส้นความยากจนด้านอาหาร

3.1 กำหนดปริมาณสารอาหารและโปรตีนที่ควรจะได้รับ โดยการนำข้อมูลด้านอายุและเพศของสมาชิกในแต่ละครัวเรือนจาก SES ปี 2545 มาคำนวณปริมาณสารอาหารและโปรตีนที่แต่ละครัวเรือนควรได้รับในแต่ละวัน โดยใช้ข้อมูลความต้องการสารอาหารและโปรตีนสำหรับในแต่ละช่วงอายุและเพศหารจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งจะได้ปริมาณสารอาหาร (แคลอรี) และ โปรตีนเฉลี่ยต่อหัวของแต่ละครัวเรือนโดยกองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมาเพื่อร่วมกำหนดความต้องการสารอาหารขั้นต่ำของคนไทย ซึ่งความต้องการสารอาหารขั้นต่ำนี้เป็นข้อมูลที่ได้นำไปใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดเส้นความยากจนด้านอาหาร

ตารางที่ 4 แสดงความต้องการสารอาหาร (แคลอรี) ขั้นต่ำของคนไทย

(หน่วย : กรัมต่อวัน)

อายุ	ชาย	หญิง
น้อยกว่า 1 ปี	800	800
1-3	1,000	1,000
4-5	1,300	1,300
6-8	1,400	1,400
9-12	1,700	1,600
13-15	2,100	1,800
16-18	2,300	1,850
19-30	2,150	1,750
31-50	2,100	1,750
51-70	2,100	1,750
ตั้งแต่ 71 ปีขึ้นไป	1,750	1,550

ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ตารางที่ 5 แสดงความต้องการโปรตีนขั้นต่ำของคนไทย

(หน่วย : กรัมต่อวัน)

อายุ	ชาย	หญิง
น้อยกว่า 1 ปี	16	16
1-3	19	19
4-5	25	25
6-8	28	28
9-12	42	42
13-15	61	57
16-18	62	48
ตั้งแต่ 19 ปีขึ้นไป	57	52

ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

3.2 คำนวณการประหยัดจากขนาด (Economic of scale) จากการที่ค่าใช้จ่ายบางรายการสามารถใช้ร่วมกันได้โดยไม่ทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นมาก เช่น ค่าแสงสว่าง ค่าอาหาร เป็นต้น ดังนั้นในการคำนวณเส้นความยากจนจึงยอมให้มีการประหยัดจากขนาดของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนได้ ทั้งนี้ยังไม่มีการวิจัยที่ได้คำนวณการประหยัดจากขนาดของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนอย่างเป็นทางการ แต่อย่างไรก็ตามในการคำนวณเส้นความยากจนของประเทศ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้อาศัยประสบการณ์ในการประมาณระดับการประหยัดจากขนาดของสินค้าหมวดต่าง ๆ ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ระดับการประหยัดจากขนาดของสินค้าหมวดต่าง ๆ

หมวด	รายการ	Economic of Scale Parameter (θ_n)
1	อาหาร	0.9
2	ค่าเสื้อผ้าและรองเท้า	0.9
3	ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย	0.2
4	ค่าเชื้อเพลิงและแสงสว่าง	0.2
5	ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดในบ้าน	0.2

หมวด	รายการ	Economic of Scale Parameter(θ_n)
6	ค่ารักษาพยาบาล	1.0
7	ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล	1.0
8	ค่าเดินทางและคมนาคม	สัดส่วนคนทำงานและนักเรียน
9	ค่าใช้จ่ายด้านการสื่อสาร	สัดส่วนคนทำงานและนักเรียน
10	ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา	สัดส่วนนักเรียน

ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

หมายเหตุ : $\theta_n = 1$ หมายความว่า เป็นสินค้าที่ไม่สามารถใช้ร่วมกันได้

$\theta_n = 0$ หมายความว่า เป็นสินค้าที่ใช้ร่วมกันได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งจะไม่ทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้นจากการมีจำนวนผู้ใช้เพิ่มขึ้น

3.3 คำนวณเส้นความยากจนด้านอาหารของแต่ละครัวเรือน ซึ่งสามารถคำนวณได้ดังนี้

- แคลอรีที่แต่ละคนในครัวเรือนต้องการสำหรับ 1 เดือน (30 วัน) หาร 1,000 คูณ ต้นทุน

สารอาหาร คูณ การประหยัดจากขนาด

- โปรตีนที่แต่ละคนในครัวเรือนต้องการสำหรับ 1 เดือน (30 วัน) หาร 100 คูณ ต้นทุนโปรตีน

คูณ การประหยัดจากขนาด

หมายเหตุ : การประหยัดจากขนาด = ขนาดของครัวเรือน (θ_n^{-1})

ดังนั้น การประหยัดจากขนาดสินค้าหมวดอาหาร = ขนาดของครัวเรือน (θ_n^{-1})

3.4 เปรียบเทียบเส้นความยากจนด้านอาหารของครัวเรือนที่คำนวณ โดยใช้ความต้องการด้านแคลอรีและโปรตีนที่ได้จากข้อ 3.3 แล้วเลือกค่าที่สูงกว่าสำหรับใช้เป็นเส้นความยากจนด้านอาหารของครัวเรือน ซึ่งเส้นความยากจนด้านอาหารของแต่ละครัวเรือนที่คำนวณได้จะแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนสามารถได้รับทั้งแคลอรีและโปรตีนตามปริมาณขั้นต่ำที่ครัวเรือนควรจะได้ (ถ้าเส้นความยากจนด้านอาหารของครัวเรือนได้มาจากความต้องการแคลอรี นั้นหมายถึงว่าเส้นความยากจนด้านอาหารของครอบครัวนั้นนอกจากจะแสดงว่าได้รับสารอาหาร (แคลอรี) ขั้นต่ำแล้วยังได้รับปริมาณโปรตีนขั้นต่ำตามที่ร่างกายต้องการอีกด้วย)

วิธีการคำนวณเส้นความยากจนด้านอาหารยึดตามทฤษฎีการบริโภคที่ได้มาจากรูปแบบการบริโภคที่ทุกคนได้รับอรรถประโยชน์เท่ากัน ไม่ว่าคน ๆ นั้นจะอาศัยอยู่ที่ในภูมิภาคใด อยู่ในเขตเมืองหรือเขตชนบท ทั้งนี้คนที่มรูปแบบการบริโภคที่แตกต่างกันย่อมทำให้ต้นทุนสารอาหารแตกต่างกัน

ตามไปด้วยซึ่งขึ้นอยู่กับราคาของอาหารที่บริโภค ดังนั้นการกำหนดต้นทุนสารอาหารจะทำให้สามารถกำหนดระดับบรรดประโยชน์สำหรับรูปแบบการบริโภคที่แตกต่างกันได้ ดังนั้นเส้นความยากจนด้านอาหารจึงถูกกำหนดโดยต้นทุนสารอาหารและต้นทุนโปรตีนของประชากร 20 % ที่จนที่สุด โดยที่ต้นทุนสารอาหารคำนวณโดยใช้ราคาในแต่ละภูมิภาคและเขตของอาหารแต่ละรายการ ก่อนที่จะถ่วงน้ำหนักด้วยสัดส่วนประชากรเพื่อคำนวณหาต้นทุนเฉลี่ยระดับประเทศและใช้ดัชนีราคาอาหารรายพื้นที่ (SPI) เป็นตัวปรับความแตกต่างของพื้นที่ (ภาค/เขต) อีกครั้ง

ตารางที่ 7 เส้นความยากจนด้านอาหารเฉลี่ยรายภูมิภาคและเขต ปี 2545

ภูมิภาค	เขต	เส้นความยากจนด้านอาหาร (บาท/คน/เดือน)		
		Calorie-based	Protein-based	Food Line
กรุงเทพฯ	เทศบาล	687.6	552.7	687.6
	รวม	687.6	552.7	687.6
กลาง	เทศบาล	628.4	504.4	628.4
	นอกเขตเทศบาล	581.7	464.7	581.7
	รวม	597.5	478.2	597.5
เหนือ	เทศบาล	623.4	501.6	623.4
	นอกเขตเทศบาล	564.3	451.5	564.3
	รวม	576.6	461.9	576.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	เทศบาล	628.7	502.3	628.7
	นอกเขตเทศบาล	566.9	448.8	566.9
	รวม	578.3	458.8	578.3
ใต้	เทศบาล	645.7	515.8	645.7
	นอกเขตเทศบาล	584.0	462.7	584.0
	รวม	599.1	475.8	599.1
ทั้งประเทศ	เทศบาล	649.2	520.8	649.2
	นอกเขตเทศบาล	572.2	455.1	572.2
	รวม	596.8	476.1	596.8

ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

4. กำหนดเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร

4.1 เส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารจะคำนวณจากรายจ่ายการบริโภคสินค้าที่

ไม่ใช่อาหารของครัวเรือนที่มีรายจ่ายด้านอาหารเท่ากับเส้นความยากจนด้านอาหาร

4.2 จากรายจ่ายเกี่ยวกับสินค้าและบริการที่ไม่ใช่อาหาร 9 หมวดใน SES สามารถคำนวณค่าใช้จ่ายต่อหัว โดยการตัดรายจ่ายสินค้าและบริการบางรายการที่คิดว่าคนจนไม่น่าจะบริโภคหรือเป็นสินค้าที่ไม่จำเป็นออกไป เช่น ชุดว่ายน้ำ ถูมองสตรี เนคไท ค่าจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า ค่าจ้างคนรับใช้ในบ้าน เป็นต้น

4.3 เลือกครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารต่อหัวของครัวเรือนหารเส้นความยากจนด้านอาหารคูณด้วย 100 ที่มีค่าอยู่ระหว่าง 90-110 มาคำนวณรายจ่ายหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารเฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือนกลุ่มดังกล่าวจำแนกตามพื้นที่

4.4 กระจายรายจ่ายหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารที่คำนวณได้จากข้อ 4.3 ให้กับครัวเรือนทั้งประเทศ และคำนวณการประหยัดจากขนาด

4.5 เส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารของครัวเรือน คือ ผลรวมของรายจ่ายหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารทั้ง 9 หมวด

5. กำหนดเส้นความยากจน

เส้นความยากจนได้มาจากผลรวมของเส้นความยากจนด้านอาหารและเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร

การคำนวณเส้นความยากจนในปีที่ไม่ใช่ปีฐาน

เราสามารถคำนวณเส้นความยากจนในปีที่ไม่ใช่ปีฐาน (ปี 2545) โดยการใช้ข้อมูลจาก SES และดัชนีราคาผู้บริโภคมาปรับซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กำหนดต้นทุนสารอาหารและต้นทุนโปรตีน โดยการปรับต้นทุนสารอาหารและโปรตีนในปี 2545 ด้วยดัชนีราคาผู้บริโภคหมวดอาหาร

ต้นทุนสารอาหารและโปรตีนปีที่ t = ต้นทุนสารอาหาร/โปรตีนปี 2545 คูณ ดัชนีราคาผู้บริโภคปีที่ t หาร ดัชนีราคาผู้บริโภคปี 2545

2. จำนวนปริมาณความต้องการสารอาหารและโปรตีนของครัวเรือนในปีที่ t และจำนวนการประหยัดจากขนาด จึงได้เส้นความยากจนด้านอาหารของครัวเรือน

3. จำนวนเส้นความยากจนในหมวดที่ไม่ใช่อาหาร โดยการปรับรายจ่ายในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารในปี 2545 ด้วยดัชนีราคาผู้บริโภคในหมวดที่ไม่ใช่อาหารปีที่ t และจำนวนการประหยัดจากขนาด จึงได้เส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร

4. นำเส้นความยากจนในหมวดอาหารและเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารมารวมกัน จึงจะได้เส้นความยากจนในปีที่ t

การวัดความยากจนโดยใช้เส้นความยากจน

การวัดความยากจนโดยอาศัยเส้นความยากจนสามารถวัดได้ 2 วิธี ได้แก่ การนับจำนวนคนที่ มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Headcount ratio) และการวัดความรุนแรงของความยากจน (Foster-Greer-Thorbecke)

คนจน หมายถึงคนที่มีระดับรายได้หรือรายจ่ายต่ำกว่าระดับของเส้นความยากจน

สัดส่วนคนจน (Headcount Index) หมายถึงจำนวนคนที่มีระดับรายได้หรือรายจ่ายต่ำกว่าระดับเส้นความยากจนเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมด

$$P_0 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (y_i < Z_i) = \frac{N_p}{N}$$

กำหนดให้

P_0 = สัดส่วนคนจน

Z_i = เส้นความยากจนของครัวเรือนที่ i

y_i = รายได้/รายจ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนของครัวเรือนที่ i

N_p = จำนวนคนจน

N = จำนวนประชากร

ช่องว่างความยากจน (Poverty Gap Index) หมายถึง ช่องว่างของระดับรายได้/รายจ่ายของคน ที่อยู่ใต้เส้นความยากจนกับเส้นความยากจน เพื่อบ่งชี้ว่าคนจนเหล่านี้มีระดับรายได้/รายจ่ายต่ำกว่าเส้นความยากจนมากน้อยเพียงใด

$$P_1 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{G_i}{z_i}$$

กำหนดให้ P_1 = ช่องว่างความยากจน

G_i = ช่องว่างระหว่างเส้นความยากจนของครัวเรือนที่ i กับรายได้/รายจ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อเดือน (เฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้/รายจ่ายต่ำกว่าเส้นความยากจน)

Z_i = เส้นความยากจนของครัวเรือนที่ i

N = จำนวนประชากร

ความรุนแรงของปัญหาความยากจน (Severity of Poverty) เป็นการวัดที่พิจารณาให้ความสำคัญกับกลุ่มคนจนที่มีปัญหาความยากจนรุนแรงที่มีระดับรายได้/รายจ่ายต่ำกว่าเส้นความยากจนมากๆ เพื่อบ่งชี้ภาวะการกระจายรายจ่ายในกลุ่มคนจนที่อยู่ใต้เส้นความยากจน โดยทำการถ่วงน้ำหนักมากให้กับค่าที่ต่ำกว่าเส้นความยากจนมาก ซึ่งสามารถทำได้โดยการถ่วงน้ำหนักด้วยกำลังสองของระยะห่างระหว่างระดับรายได้/รายจ่ายกับเส้นความยากจน

$$P_2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{G_i}{z_i}\right)^2$$

กำหนดให้ P_2 = ความรุนแรงของปัญหาความยากจน

G_i = ช่องว่างระหว่างเส้นความยากจนของครัวเรือนที่ i กับรายได้/รายจ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อเดือน (เฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้/รายจ่ายต่ำกว่าเส้นความยากจน)

Z_i = เส้นความยากจนของครัวเรือนที่ i

N = จำนวนประชากร

สาเหตุความยากจน

ความยากจนนับว่าเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนซึ่งจะเกี่ยวข้องกับตัวแปรหรือปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ดังนั้นการศึกษาปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความยากจนเราจึงนำแนวคิดและทฤษฎีมาจากหลายสาขาเพื่อมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุของความยากจนดังกล่าว ซึ่งจากการที่ได้ทบทวนวรรณกรรมพบว่า สาขาวิชาที่มีแนวคิดและทฤษฎีที่นักวิชาการนำมาอ้างอิงเกี่ยวกับสาเหตุความยากจนส่วนใหญ่มาจาก สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ และ สาขาวิชาสังคมศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้ได้วัด

ความยากจนโดยดูจากรายได้คั้งนั้นผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับสาเหตุของความยากจนอันเกิดจากรายได้นั้นหมายถึงในการวิจัยผู้วิจัยจะเน้น ใช้แนวคิดและทฤษฎีทางด้านสาขาเศรษฐศาสตร์มาอธิบายสาเหตุของความยากจนมากกว่าสาขาอื่น

แนวคิด ทฤษฎีสาขาเศรษฐศาสตร์

นักเศรษฐศาสตร์ให้ความสนใจกับปัญหาความยากจน โดยเฉพาะความยากจนเชิงสมบูรณ์ โดยมีหลักการวัดความยากจนด้วยการคิดมูลค่าสินค้าและบริการที่มนุษย์จำเป็นต้องใช้ออกมาในรูปของตัวเงินที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกระดับรายได้ที่เพียงพอในการซื้อสินค้าและบริการดังกล่าวว่าเส้นความยากจน คั้งนั้นคนที่มึระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนจึงถือว่าเป็นคนจนเนื่องจากเป็นคนที่ไม่มึรายได้เพียงพอสำหรับซื้อสินค้าและบริการที่จำเป็นในการดำรงชีพ นอกจากนี้แล้วนักเศรษฐศาสตร์ยังให้ความสนใจกับการวัดความยากจนเชิงสัมพัทธ์ซึ่งเป็นการวัดความยากจน โดยการแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 5 กลุ่มตามระดับรายได้ซึ่งกลุ่มที่มีระดับรายได้ต่ำสุด 20% แรกจะถือว่าเป็นกลุ่มคนจน และกลุ่มที่มีระดับรายได้สูงสุด 20% จะจัดว่าเป็นกลุ่มคนรวย ซึ่งการวัดความยากจนเชิงสัมพัทธ์นี้สามารถที่จะศึกษาต่อไปถึงการกระจายรายได้ของกลุ่มคนในสังคมได้แต่จะไม่สะท้อนถึงความยากจน (ความขาดแคลน) ที่แท้จริงได้ทั้งนี้เนื่องจากการนิยามความยากจนโดยให้กลุ่มคนที่มีระดับต่ำสุดเป็นกลุ่มคนยากจนซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวอาจจะมีบางส่วนที่มีระดับรายได้ที่เพียงพอในการซื้อสินค้าและบริการที่จำเป็นในการดำรงชีพ นอกจากนี้การใช้เกณฑ์ดังกล่าวในการวัดจะทำให้จำนวนคนยากจนไม่สามารถลดลงได้เนื่องจากแม้ระดับรายได้ของกลุ่มคนยากจนดังกล่าวจะเพิ่มสูงขึ้นก็ยังจัดว่าเป็นกลุ่มคนจนถ้าระดับรายได้ได้อยู่ในช่วง 20% แรก ส่วนสาเหตุของความยากจนจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามาจาก 2 แนวคิด (อุดม ทุมโฆสิต, 2536, หน้า 39-43) ได้แก่

1. แนวคิดกลุ่มเศรษฐศาสตร์คลาสสิก

เป็นแนวคิดที่มองสาเหตุความยากจนมาจากความไม่เสมอภาคในการกระจายรายได้ของผลตอบแทนจากการผลิต ได้แก่ ค่าจ้าง ค่าเช่า ดอกเบี้ย และกำไร ซึ่งกลุ่มคนที่ไม่ได้รับความเสมอภาคในสังคมจะกลายเป็นกลุ่มคนจน โดยนักเศรษฐศาสตร์ที่เสนอและสนับสนุนแนวความคิดดังกล่าว ได้แก่ ริคาร์โด ทาวน์เสนด์ และพาเรโต เป็นต้น โดยพาเรโตให้ความเห็นว่ารัฐบาลจำเป็นต้องหาแนวทางในการกระจายรายได้ออกไปอย่างน้อยเพื่อให้อรรถประโยชน์พื้นฐานของทุกคนในสังคม โดยรายได้ของครัวเรือนซึ่งนักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ เช่น ลิคาลต์ เฮอร์โรว์ และ กอร์คอน ได้อธิบายแหล่งที่มาของรายได้มาจาก ลักษณะและความสามารถในการอาชีพ ทักษะในการทำงาน อายุ สุขภาพ

การศึกษา การฝึกอบรม เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าแหล่งที่มาของรายได้ดังกล่าวมาจากปัจจัยภายในครัวเรือนเป็นหลัก

2. แนวคิดโครงสร้างนิยม

เป็นแนวคิดที่มองสาเหตุความยากจนมาจากปัจจัยภายนอกครัวเรือน โดยมีแนวความคิดว่าความยากจนเกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะโครงสร้างของแรงงานที่ทำให้แรงงานถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มนายทุน ซึ่งในแนวคิดของ มาร์ก (Karl Marx) เห็นว่าโครงสร้างถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของสังคม ซึ่งเงื่อนไขต่าง ๆ จะถูกกำหนดโดยกลุ่มนายทุน ไม่ว่าจะเป็น อัตราค่าจ้าง ชั่วโมงทำงาน เทคนิคการผลิต จึงทำให้กลุ่มนายทุนได้เปรียบจากเงื่อนไขดังกล่าว ส่วนชนชั้นแรงงานซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของสังคมจะเสียเปรียบถูกขูดรีดแรงงานส่วนเกินและผลประโยชน์ที่ควรจะได้ไปให้กับกลุ่มนายทุน ซึ่งถ้ามองแล้วจะเห็นว่ากลุ่มนายทุนจะได้ส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการผลิตมากกว่ากลุ่มแรงงาน โดยกลุ่มแรงงานจะได้ผลตอบแทนจากการผลิตเพียงแค่ระดับพอยังชีพหรือต่ำกว่าระดับการยังชีพเท่านั้นจึงทำให้ชนชั้นแรงงานกลายเป็นคนยากจนในสังคม ทั้งนี้ทางแก้ปัญหาทำได้โดยการสร้างอำนาจของกลุ่มแรงงานขึ้นมาต่อรองกับกลุ่มนายทุนเพื่อที่จะได้กำหนดเงื่อนไขให้เป็นธรรมมากขึ้น ซึ่งแนวคิดของมาร์ก ได้รับการสนับสนุนจาก ฮิก (Hicks) โดย ฮิก เสนอให้มีการชนชั้นแรงงานควรที่จะสร้างอำนาจขึ้นมาต่อรองด้วยการรวมตัวกันเป็นสหภาพแรงงาน

แนวคิด ทฤษฎีสถาสาสังคมศาสตร์

แนวคิด ทฤษฎีในสาขาสังคมศาสตร์ที่จะนำมาอธิบายสาเหตุของความยากจนมี 2 ทฤษฎี (อุคม ทุมโฆสิต, 2536, หน้า 29-38) ได้แก่

1. ทฤษฎีค้อยวัฒนธรรม

ทฤษฎีค้อยวัฒนธรรมมองสาเหตุความยากจนมาจากลักษณะค้อยของคนซึ่งเกิดจากองค์ประกอบทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยาและจิตวิทยา ได้แก่ ความค้อยในภูมิปัญญา ความค้อยในพฤติกรรม เช่น ชอบเล่นการพนัน ชอบดื่มสุรา เป็นต้น ซึ่งความค้อยนี้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเพาะพันธุ์ประกอบลักษณะค้อยมาตั้งแต่บรรพชน โดยทฤษฎีค้อยวัฒนธรรมนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แนวคิด คือ แนวคิดปัจเจกนิยมมองว่าความยากจนมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในครอบครัวซึ่งปัจจัยดังกล่าวเกิดจากองค์ประกอบมากมายหล่อหลอมกันเป็นวัฒนธรรมที่ค้อยกว่ามาตรฐานของวัฒนธรรมของชนชั้นกลางทั่วไป ซึ่งปัจจัยที่นำไปสู่วัฒนธรรมชั้นต่ำนี้ ได้แก่ ปัจจัยทางสายเลือดหรือ

พันธุกรรม เช่น บรรพบุรุษ ใกล้เคียงมีโอกาสที่จะทำให้นุทรหลานโง่ตาม ปัจจัยทางสังคมแวดล้อม เช่น สังคมสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีเยี่ยมหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมนั้นไม่ทำตาม ปัจจัยทางพฤติกรรม ที่มักเห็นว่าพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปในทางที่ไม่ดีกลับเป็นที่ยอมรับ เช่น การสูบบุหรี่ ปัจจัยการดำรงชีพ ซึ่งคนที่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีพมีโอกาสที่จะกลายเป็นคนจน ส่วนแนวคิดที่สองคือแนวคิดโครงสร้างนิยมมองสาเหตุความยากจนมาจากปัจจัยภายนอกครัวเรือนซึ่งเป็นปัจจัยทางด้าน โครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ไปกดดันให้ครัวเรือนต่าง ๆ ประสบกับปัญหามากมายในที่สุดครัวเรือนเหล่านั้นก็จะกลายเป็นผู้อยู่ในวัฒนธรรมชั้นต่ำนั้นหมายถึงการเป็นกลุ่มชนชั้นล่างซึ่งยากจน

2. ทฤษฎีหน้าที่

ทฤษฎีหน้าที่มองความยากจนว่าเกิดจากการที่ครอบครัวประกอบอาชีพหรือมีหน้าที่ที่มีความสำคัญน้อยจึงต้องได้ค่าตอบแทนหรือรายได้น้อยไปด้วย เช่น ตำแหน่งผู้จัดการซึ่งเป็นตำแหน่งที่สำคัญมีหน้าที่มากมายและต้องใช้ความสามารถมากกว่าตำแหน่งพนักงานย่อมต้องได้ผลตอบแทนที่สูงกว่าตำแหน่งพนักงาน เป็นต้น โดยแนวคิดด้านปัจเจกนิยมมองปัญหาดังกล่าวมาจากองค์ประกอบภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งถ้ามองทางด้านโครงสร้างแล้วกลุ่มคนยากจนก็คือกลุ่มคนที่ขาดโอกาสในการเข้าไปทำหน้าที่สำคัญหรือที่สังคมยอมรับ เขาจึงถูกผลักดันให้ไปทำหน้าที่ที่ไม่สำคัญหรือผิดหน้าที่จึงทำให้ได้รับผลตอบแทนน้อย ทั้งนี้ปัจจัยที่ทำให้เขาทำงานในหน้าที่ที่ไม่สำคัญหรือเป็นหน้าที่ที่สังคมไม่ยอมรับมีสาเหตุมาจากทางด้านโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข เป็นต้น

งานวิจัยเกี่ยวกับสาเหตุของความยากจน

ความยากจนนับเป็นปัญหาที่สาขาวิชาการต่างให้ความสนใจที่จะศึกษามาอย่างต่อเนื่อง โดยแต่ละสาขาวิชาต่างมีแนวคิดและวิธีการวัดความยากจนทั้งที่คล้ายและแตกต่างกัน ซึ่งจะส่งผลต่อการศึกษสาเหตุของความยากจน จากการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความยากจนสามารถนำเสนอพอสังเขปได้ดังต่อไปนี้

อุดม ทุมโฆสิต (2536) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและสาเหตุของปัญหาความยากจนของครอบครัวชนบท : กรณีจังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อค้นหาและพรรณนาโครงสร้างอันซับซ้อนของความยากจนว่ามีตัวแปรที่สำคัญอะไรบ้างที่เป็นองค์ประกอบ (2) เพื่อค้นหาดัชนี นำหนัก

ความสำคัญของดัชนีตลอดจนวิธีการวัดระดับความยากจนของชาวชนบท (3) เพื่อค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาความยากจนในชนบทตลอดจนการลำดับความสำคัญแห่งปัญหา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยขั้นตอนแรกเริ่มจากการวิจัยเอกสารเพื่อประมวลกรอบความรู้และกรอบความคิดเกี่ยวกับความยากจนทั้งหมดพร้อมทั้งได้กำหนดสมมุติฐาน หลังจากนั้นได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นเวลา 4 เดือน ใน 2 หมู่บ้าน จำนวน 12 ครอบครัว โดยมีเป้าหมายเพื่อจะได้ข้อมูลในภาคสนามมาประกอบกับข้อมูลทางเอกสารเพื่อพัฒนาดัชนีในการวัดและหากรอบตัวแปรที่สอดคล้องกับพื้นที่ เมื่อได้ข้อมูลและกรอบตัวแปรอย่างเพียงพอแล้วจึงได้ทำการปรับปรุงสมมุติฐานการวิจัยให้ดีขึ้นแล้วจึงนำไปทำการพิสูจน์ในเชิงปริมาณ โดยทำการทดสอบกับครอบครัวตัวอย่างจำนวน 437 ครอบครัว โดยใช้วิธีสุ่มภาคภูมิแล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ปัจจัยและเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง ผลการศึกษาพบว่าตัวแปรที่กำหนดลักษณะความยากจนมี 9 ตัว (67 ดัชนี) ได้แก่ (1) ภาวะความขาดแคลนอาหารและน้ำดื่ม (2) ภาวะความขาดแคลนเครื่องนุ่งห่มและสิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีพประจำวัน (3) ภาวะความขาดแคลนที่อยู่อาศัยและองค์ประกอบที่จำเป็นภายในบ้าน (4) ภาวะความขาดแคลนความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ (5) ภาวะความขาดแคลนบริการด้านสุขภาพอนามัย (6) ภาวะความขาดแคลนความมั่นคงในอาชีพและความปลอดภัยในการทำงาน (7) มีลักษณะค้อยทางสังคมวัฒนธรรม (8) ภาวะความขาดแคลนปัจจัยจำเป็นในการผลิตในปีปัจจุบัน (9) มีภาวะหนี้สินที่ก่อขึ้นจากการประกอบอาชีพในปีปัจจุบัน ซึ่งตัวแปรทั้ง 9 ตัวสามารถรวมกันได้เป็น 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีพและความจำเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ส่วนสาเหตุของปัญหาความยากจน ได้แก่ (1) ระดับการศึกษา (2) รายได้จากการประกอบอาชีพ (3) การมีความมั่งคั่งที่ตกทอดมาแต่ในอดีต (4) อายุเฉลี่ยของผู้มีรายได้ในครอบครัว (5) ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ (6) หนี้สินที่ตกทอดมาจากอดีตของครอบครัว (7) จำนวนผู้มีรายได้ในครอบครัว (8) พื้นที่ทำกิน (9) จำนวนผู้มีรายได้ของครอบครัว และ(10) ค่าใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น นอกจากนี้แล้วยังพบว่าตัวแปรอีกหลายตัวที่ทางทฤษฎีคาดว่าจะจะเป็นสาเหตุของความยากจน แต่ในการศึกษาไม่พบว่าเป็นสาเหตุ เช่น (1) ขนาดของครอบครัว (2) ระยะทางที่ตั้งของครอบครัว (3) อายุของครอบครัว (4) การเข้าถึงโครงการรัฐบาล (5) สุขภาพอนามัย

พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติและคณะ (2542) ได้ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จนดักดานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จนดักดานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ (2) เพื่อเสนอแนะแนวนโยบายในการแก้ปัญหาคความยากจน ซึ่งเป็นการศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิโดยได้ไปเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามครัวเรือนที่

ยากจนที่สุดจำนวนครัวเรือนตัวอย่างทั้งสิ้น 350 ครัวเรือน โดยมีขั้นตอนในการสุ่มเลือกตัวอย่าง คือ เลือก 4 จังหวัดซึ่งเป็นตัวแทนจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สกลนคร และสุรินทร์ 2 อำเภอในแต่ละจังหวัด แต่ละอำเภอเลือกมา 2 ตำบล และแต่ละตำบลเลือกมา 5 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านเลือกศึกษา 5 ครัวเรือน ซึ่งการเลือก 5 ครัวเรือนที่ถือว่ายากจนดังกล่าวได้ใช้เกณฑ์โดยการเลือกของผู้นำหมู่บ้านที่เห็นว่ายากจนที่สุดในหมู่บ้านเพื่อสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน นอกจากนี้ยังสอบถามข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านจากผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านที่ตกเป็นตัวอย่างเพื่อใช้ประกอบการศึกษา ซึ่งแบบสอบถามจะครอบคลุมในเรื่องครัวเรือนและประชากร การเคลื่อนย้ายแรงงาน การหย่าร้าง การวางแผนครอบครัวและสุขภาพอนามัย ลักษณะบ้านและการใช้ประโยชน์ การถือครองที่ดินทำการเกษตร มูลค่าของผลผลิตเกษตร รายได้นอกการเกษตร ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ภาวะหนี้สิน การฝึกอบรม การใช้เวลาว่าง แหล่งน้ำและไฟฟ้า ตลอดจนความรู้สึกต่อความยากจน โดยแบบสอบถามที่ใช้ได้มีการทดสอบความสมบูรณ์ก่อนใน 2 หมู่บ้าน ของจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่าสาเหตุของความยากจน ได้แก่ การไม่มีที่ดินเป็นของตนเองหรือมีแต่ไม่เพียงพอ ความสามารถในการจัดการที่ดินที่ต่ำซึ่งทำให้ประสิทธิภาพการผลิตต่ำไปด้วย การมีจำนวนวันทำงานต่อปีต่ำกว่ามาตรฐาน อาชีพที่ทำมีรายได้ต่ำ ระดับการศึกษาต่ำ การขาดผู้นำครอบครัว การมีบุตรมาก ไม่ได้รับโอกาสจากสังคมเท่าที่ควร ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ น้อย ความพิการและเจ็บป่วยเรื้อรังสูง ตลอดจนการมีหนี้สินมากและเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนเหล่านี้เกือบจะไม่ได้รับความช่วยเหลือใด ๆ จากรัฐเลย เพราะนโยบายรัฐยังไม่เจาะจงไปถึงคนยากจนจริง ๆ อีกทั้งคนจนบางส่วนยังถูกกีดกันหรือไม่กล้าเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

สุเทพ พันประสิทธิ์ (2543) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับสภาวะความยากจนในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อวิเคราะห์จำนวนของงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับความยากจนของชุมชนแออัดในเมืองและหมู่บ้านชนบท (2) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของงานวิจัยและบทความ ได้แก่ ลักษณะของข้อความรู้ของงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม รวมทั้งความหมาย วัตถุประสงค์และแนวคิดในการวิจัย (3) เพื่อวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายและมาตรการของผู้วิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาความยากจน โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารผลการวิจัยพบว่าสาเหตุของความยากจนมีดังต่อไปนี้ (1) ประชากรส่วนใหญ่ยังไม่มีการทำ (2) ระดับรายได้ของประชากรส่วนใหญ่ไม่เพียงพอต่อค่าครองชีพ (3) คนในชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมมักถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง (4) คุณภาพของคนในระดับล่างในด้านต่าง ๆ ยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (5) ความยากจนในครอบครัวของคนในชนบท (6) การสูญเสียที่ดินทำกินของคนในชนบท (7) การเข้าไปช่วยเหลือของรัฐยังไม่ทั่วถึง

รูปทศ หันประสิทธิ์ (2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับดัชนีคุณภาพชีวิตและค่าวัดความยากจนในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของรายได้และค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนและวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายขั้นต่ำในการดำรงชีวิตของครัวเรือน และความโน้มเอียงหน่วยสุดท้ายของค่าใช้จ่ายในการบริโภค (2) วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทย (3) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของตัวชี้วัดความอึดอัดขัดสนด้านต่าง ๆ กับความอึดอัดขัดสนรวม (4) เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องขององค์ประกอบของตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทยและดัชนีความอึดอัดขัดสนรวม ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ รายได้และรายจ่ายของครัวเรือนในจังหวัดต่าง ๆ ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ตัวชี้วัดความขัดสน โดยใช้ข้อมูลมาจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย) และข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคม (จากสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) รวมทั้งรายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติและรายงานการพัฒนาของคนไทย สถิติที่ใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของสเปียร์แมนและเพียร์สันวิธีการกำลังสองน้อยที่สุดและทดสอบความคลาดเคลื่อนด้วยวิธี MAPE วิเคราะห์การจัดกลุ่มโดยวิธี Cumulative Square Root f. ผลการศึกษาพบว่าระดับค่าใช้จ่ายขั้นต่ำเพื่อการดำรงชีวิตภาคเหนือ ค่าใช้จ่ายขั้นต่ำเพื่อการดำรงชีวิตจากแบบจำลองค่าใช้จ่ายในการบริโภคต่อเดือนของครัวเรือนมากที่สุด 2,965.25 บาท และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแบบจำลองค่าใช้จ่ายขั้นต่ำเพื่อการดำรงชีวิตต่ำสุด 1,573.15 บาท และมีค่า MPC สูงสุด 0.60 และค่า APC สูงสุด 0.79 แต่ภาคเหนือมีค่า MPC ต่ำสุด 0.41 และค่า APC ต่ำสุด 0.73 เมื่อนำค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายขั้นต่ำในการดำรงชีวิตพบว่าทุกภาคมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเดือนสูงกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำในการดำรงชีวิตแสดงถึงครัวเรือนในภูมิภาคมีการใช้จ่ายในสินค้าบริการที่ไม่จำเป็นและถ้าพิจารณาในตัวชี้วัดความยากจนที่ไม่ใช่รายได้พบว่าจังหวัดที่มีความอึดอัดขัดสนมากที่สุดมีอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศและถ้าพิจารณาด้วยค่าคุณภาพชีวิตที่ด้อยที่สุดจะมีปรากฏในจังหวัดในภาคเหนือมากที่สุดซึ่งข้อจำกัดของดัชนีวัดคุณภาพชีวิตซึ่งได้คำนวณขึ้นจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานเป็นมาตรฐานขั้นต่ำของการดำรงชีวิตของประชาชน แต่ก็มีข้อจำกัดในตัวชี้วัดย่อยที่ไม่สามารถจัดออกมาเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเนื่องจากเกณฑ์การวัดกำหนดไว้ในลักษณะกว้าง ๆ ส่วนข้อจำกัดของตัวชี้วัดของค่าวัดความยากจนด้วยรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนในระดับจังหวัดไม่แสดงการกระจายรายได้ที่แตกต่างกันมากในระดับบุคคล ครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และข้อจำกัดของดัชนีความอึดอัดขัดสนรวมก็คือองค์ประกอบตัวชี้วัดบางตัวไม่ได้ชี้วัดความยากจนโดยตรงและในส่วนของตัวชี้วัดย่อยเป็นข้อมูลในเชิงปริมาณจึงมีข้อจำกัดในการตีความเพื่อวัด

หรือประเมินความยากจนในระดับบุคคลและครัวเรือน และการใช้ข้อมูลทุติยภูมิมาสังเคราะห์เป็นดัชนี จะมีข้อจำกัดในด้านความเที่ยงตรงของข้อมูลที่ขาดโอกาสในการเลือกใช้ข้อมูลที่ตรงกับตัวดัชนีชี้วัด สำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคุณภาพชีวิตกับความอึดอัดขัดสนได้ระดับความสัมพันธ์จากค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจเท่ากับ 0.36 ซึ่งตีความได้ว่า (1) ดัชนีทั้งสองกลุ่มมีความสัมพันธ์กันน้อยไม่สามารถใช้ชี้วัดแทนกันได้ (2) ความยากจนขัดสนทำให้ขาดคุณภาพชีวิตในบางส่วนแต่ไม่ได้ขาดคุณภาพชีวิตทั้งหมด

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจำแนกกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสด้วยเกณฑ์หรือมิติทางเศรษฐกิจ (เกณฑ์รายได้) มิติทางสังคม (เกณฑ์การขาดแคลน ความด้อยโอกาส) และเกณฑ์ที่กำหนดโดยชุมชนเอง รวมทั้งยังได้ศึกษาสภาพชีวิตของกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาส พร้อมทั้งสาเหตุแห่งปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา ซึ่งผลการศึกษาพบว่าความยากจนมีสาเหตุมาจาก 4 กลุ่ม คือ (1) ทำที่ต่อชีวิต เป็นทัศนคติในการมองตน มองโลก ความตั้งใจและความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคว่ามีมากน้อยแค่ไหน หรือปล่อยชีวิตให้ลอยไหลไปตามกระแสสังคม เหนือหน้าพ่ายแพ้ไม่แก้ไข (2) ปังจัยการผลิต การขาดปัจจัยการผลิตไม่ว่าจะเป็นการถูกตัดขาดจากแหล่งทำกิน การไม่มีทุน การขาดแคลนเทคโนโลยี การไม่มีภูมิปัญญา (3) ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งเป็นปัญหาทางด้านโครงสร้างที่นำไปสู่ความไม่เสมอภาคจึงทำให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ คนจนถูกกดขี่ ถูกขูดรีด ซึ่งความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคมีทั้งระดับรัฐกับรัฐ รัฐกับประชาชน และระหว่างประชาชนต่างกลุ่มต่างชนชั้น (4) สวัสดิการ การขาดสวัสดิการจะมีผลทำให้คนจนบางกลุ่มทนดำรงชีพอยู่ด้วยความยากลำบาก สวัสดิการจึงเป็นเครื่องช่วยชีพที่จะต้องจัดให้ก่อนสำหรับคนจนที่อยู่ในภาวะร่อแร่

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2547) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อแสดงให้เห็นถึง โครงสร้างและลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตร (2) เพื่อศึกษาภาวะความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ (3) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตร ซึ่งใช้วิธีการศึกษาคือ การแสดง โครงสร้างและลักษณะของครัวเรือนเกษตรใช้วิธีการทางสถิติพรรณนา การวัดภาวะความยากจนใช้ดัชนีสัดส่วนคนจน (Headcount Index) ดัชนีช่องว่างความยากจน (Poverty Gap Index) ดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจน (Severity of Poverty) และความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ด้วยดัชนีจินี (Gini Coefficient) การ

วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความยากจนใช้เทคนิคการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติก(Logistic Regression Analysis-Binary) การวิเคราะห์การเปรียบเทียบแผนที่ความยากจน(Poverty Mapping) ระหว่างกลุ่มครัวเรือนเกษตรยากจนและครัวเรือนเกษตรไม่ยากจนด้วยวิธีทางสถิติโดยการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยของตัวอย่างประชากรที่ได้จาก Logistic Regression Model โดยในการพิจารณาว่าครัวเรือนใดเป็นครัวเรือนเกษตรยากจนหรือไม่จะพิจารณาจากรายได้ประจำเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนของครัวเรือนเทียบกับเส้นความยากจนรายครัวเรือนหารรายได้ประจำเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนของครัวเรือนต่ำกว่าเส้นความยากจนจะจัดว่าเป็นครัวเรือนเกษตรยากจนและถือว่าสมาชิกทุกคนที่อยู่ในครัวเรือนเกษตรนั้นเป็นคนยากจนซึ่งแหล่งข้อมูลที่น่ามาศึกษาเป็นข้อมูลทุติยภูมิโดยได้มาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2545 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเกณฑ์ที่ใช้วัดความยากจนของครัวเรือนเกษตร คือ เส้นความยากจนรายครัวเรือน พ.ศ. 2545 ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนที่สำคัญ ได้แก่ จำนวนผู้รับเงินรายได้ ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร ขนาดของครัวเรือนเกษตร เขตการปกครอง และภาค

ขั้นสุดท้าย กาญจนะจิตราและคณะ (2548) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความยากจน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอตัวชี้วัดที่มีผลต่อความยากจน โดยแบ่งตัวชี้วัดเป็น 4 ระดับ คือ (1) ตัวชี้วัดระดับมหภาค เช่น นโยบายของรัฐ การถือครองที่ดิน ระบบตลาด ระบบสินเชื่อ การแสดงความคิดเห็นของประชาชน (2) ระดับชุมชน เช่น โครงสร้างพื้นฐานในชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน (3) ระดับครัวเรือน เช่น การมีผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการในครัวเรือน การครอบครองทรัพย์สินเพศของหัวหน้าครัวเรือน และ(4) ระดับปัจเจกบุคคล เช่น การศึกษา สุขภาพ การมีส่วนร่วมในชุมชน การดำเนินชีวิต เป็นต้น โดยในการศึกษาได้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2545 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติและสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดลซึ่งได้รวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัยเชิงโครงสร้างของความยากจนใน 4 จังหวัดที่มีปัญหาความยากจนในแต่ละภาค คือ ลพบุรี นุรีรัมย์ น่าน และชุมพร โดยครัวเรือนที่ทำการสัมภาษณ์จะเป็นครัวเรือนเดียวกับครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. 2545 โดยได้รวบรวมข้อมูลทั้งในระดับหมู่บ้าน และระดับครัวเรือน รวมทั้งการสัมภาษณ์ระดับลึกครัวเรือนยากจนในแต่ละจังหวัดเพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมในแต่ละประเด็น ส่วนการนิยามคนจนหมายถึงครัวเรือนที่มีสัดส่วนรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนสูงกว่าร้อยละ 60 ของค่าใช้จ่ายรวมจะถือว่าเป็นครัวเรือนที่ยากจน ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนในระดับโครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน สถานบริการสาธารณะ ที่ดิน ระบบตลาด ระบบสินเชื่อ ทูทาง

สังคม การเข้าถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ระดับครัวเรือน ได้แก่ อัตราส่วนฟิ่งฟิง หัวหน้าครัวเรือน ทรัพย์สินในครัวเรือน และระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ วิถีชีวิต การมีส่วนร่วมในชุมชน

งานวิจัยต่างประเทศ

Carunia Mulya Firdausy (2540) ได้ศึกษาผลกระทบจากการระงับเงินสงเคราะห์ปู่ในพื้นที่ชนบทที่มีความยากจนของสุลาเวสีตอนเหนือ ประเทศอินโดนีเซีย เพื่อ 1) ศึกษาผลกระทบจากการระงับเงินสงเคราะห์ปู่ในพื้นที่ชนบทที่มีความยากจน 2) ศึกษาว่าอะไรที่เป็นวิธีการที่จะช่วยลดหลักเกณฑ์เชิงลบของการระงับเงินสงเคราะห์ด้านการเกษตรในพื้นที่ชนบทที่มีความยากจน ทั้งนี้ จำนวนประชากรคนจนที่อยู่ในพื้นที่ชนบทมีจำนวนมากมายซึ่งเห็นได้จากงานวิจัยและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น บูธ (2535) และ Firdausy (2537) อธิบาย 5 ปัจจัยที่เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความยากจนในชนบท คือ 1) ข้อจำกัดในด้านการเข้าถึงปัจจัยการผลิต เช่น พื้นที่เกษตรกรรม ทน ความรู้และทักษะ และเทคโนโลยีทางการเกษตร 2) ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ขาดความรู้และทักษะ โอกาสการจ้างงานมีอยู่อย่างจำกัด ขาดแคลนด้านวัฒนธรรม และครัวเรือนมีขนาดใหญ่ 3) ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เช่น พื้นที่เพาะปลูกไม่อุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติใช้ประโยชน์ไม่ได้ ไร้อากาศ 4) ปัจจัยส่วนบุคคลหรือด้านกายภาพ เช่น เด็กกำพร้า เพศและ อายุ และ 5) ขาดการเข้าถึงบริการสาธารณะหรือนโยบายของรัฐบาล

Ingrid Woolard และ Stephan Klasen (2547) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้และความยากจนของครัวเรือนในประเทศแอฟริกาใต้ โดยเก็บข้อมูลเปรียบเทียบในปี 2536 และ 2541 ซึ่งใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,003 ครัวเรือน ทั้งนี้การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เจ้าครัวเรือนใน 2 ช่วงเวลาดังกล่าว และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์หลายตัวแปรหรือการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ (Multiple regression analysis) ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้และความยากจนของครัวเรือนในประเทศแอฟริกาใต้ ได้แก่ ขนาดของครัวเรือน ระดับการศึกษา และความมั่งคั่ง

Indunil De Silva (2551) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยระดับจุลภาคของการลดลงของความยากจนในประเทศศรีลังกา ศึกษาการวิเคราะห์พหุตัวแปร เพื่อสร้างโครงร่างของความยากจนกรณีประเทศศรีลังกาและเพื่อทดสอบปัจจัยระดับจุลภาคและความสัมพันธ์ของความยากจน การศึกษาในครั้งนี้ใช้

ข้อมูลล่าสุดของประเทศศรีลังกาที่ได้จากการสำรวจแบบบูรณาการโดยธนาคารโลก ผู้วิจัยได้สร้าง
 โครงร่างแบบไม่มีข้อจำกัดขึ้นเพื่อประเมินความยากจนที่แตกต่างกันสามแบบ ได้แก่ ความยากจนราย
 หัว ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยความยากจนและความแตกต่างความยากจนยกกำลังสอง ซึ่งเป็นดัชนีใน
 ชุดของ Foster-Greer-Thorbecke index ส่วน โครงร่างความยากจนแบบมีเงื่อนไขสร้างขึ้นจาก
 หลักเกณฑ์การวิเคราะห์พหุตัวแปรของความสัมพันธ์ของความยากจน ความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งของ
 ความยากจนคำนวณ โดยการใช้วิธีการเปรียบเทียบสองแบบ คือ 1) การประมาณการ โดยวิธีการคำนวณ
 การถดถอย โดยมีตัวแปรตามคือครัวเรือนที่ยากจนและกลุ่มตัวแปรที่มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ
 และประชากรเป็นความสัมพันธ์ 2) การศึกษาการถดถอยแบบควอนไทล์ เพื่อตรวจสอบสิ่งที่มี
 ความสัมพันธ์กันของการบริโภคครัวเรือนในส่วนที่มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับการกระจาย ผลการศึกษา
 จากการประมาณการพบว่า การศึกษาของหัวหน้าครอบครัว เงินเดือนค่าจ้าง การทำธุรกิจมีนัยสำคัญเชิง
 บวกของมาตรฐานการครองชีพ สิ่งที่น่าจะเป็นไปได้กับการเป็นอยู่แบบยากจนเพิ่มขึ้นกับขนาด
 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้า อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท และการได้รับค่าจ้างที่ไม่แน่นอน
 ผลการวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าความสำคัญของการวางนโยบายอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การ
 ช่วยเหลือหรือป้องกัน นั่นก็คือ การเพิ่มขึ้นในการสมัครเข้าเรียนและผลสัมฤทธิ์ การวางแผนครอบครัว
 ที่มีประสิทธิภาพเพื่อลดอัตราการเกิดและภาวะทุเล่ผู้คนในครัวเรือน และการให้สิทธิพิเศษเฉพาะกลุ่ม
 ซึ่งได้แก่ ครัวเรือนที่มีเด็ก ผู้สูงอายุ อยู่ในชนบท และผู้หญิงเป็นหัวหน้า

Xiuqing Wang, Juan Liu, Shujie Yao, Xian Xin (2552) ได้ศึกษาเส้นระดับความยากจนและ
 ปัจจัยของความยากจนในพื้นที่ชนบท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงเส้นระดับความยากจนที่
 น่าเชื่อถือได้สำหรับใช้ในกรณีประเทศจีนและเพื่อนำเส้นระดับความยากจนที่ศึกษาไปประเมินปัจจัย
 ของความยากจนในชนบท การวิจัยในครั้งนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า เส้นระดับความยากจนของชาวจีนที่ใช้อยู่
 นั้น ได้ประมาณการสถานการณ์ความยากจนของประชาชนไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงเป็นอย่างมาก
 ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเส้นระดับความยากจนตามวิธีการของ Ravallion ใช้ในการสำรวจข้อมูลครัวเรือน
 ในชนบทของสองมณฑลคือ เหอเป่ย์ และมองโกเลียตอนกลาง จากนั้นนำปัจจัยความยากจนที่ได้จาก
 การใช้เส้นระดับความยากจนตามแบบของ Ravallion และเส้นระดับความยากจนของชนบทอื่นๆมา
 เปรียบเทียบกัน ผลการศึกษาพบว่าเส้นระดับความยากจนในระดับกลุ่มอาหารไม่สามารถสะท้อนให้
 เห็นถึงสถานการณ์ความยากจนในระดับภูมิภาคได้ การปรับเส้นระดับความยากจนของพื้นที่ชนบทที่
 ดัชนีราคาผู้บริโภคในระดับประเทศโดยปราศจากการพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของ
 การบริโภคอาหารและราคาอาหารที่แตกต่างกันของแต่ละภูมิภาคอาจนำไปสู่การประมาณการที่

ผิดพลาดได้ และการเปรียบเทียบระหว่างแบบจำลองการถดถอยโดยการใช้เส้นระดับความยากจนแบบใหม่กับ เส้นระดับความยากจนอื่นๆพบว่าการใช้เส้นระดับความยากจนแบบของธนาคาร โลกหรือแบบของประเทศจีนเพื่อที่จะใช้ประเมินปัจจัยความยากจนในพื้นที่ชนบทอาจเกิดความไม่น่าเชื่อถือในด้านที่เกี่ยวข้องกับแนวโน้มโยบาย

Daniela Marotta และ Ruslan Yemtsov (2553) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้และความยากจนของครัวเรือนในประเทศอียิปต์ โดยใช้ข้อมูลทุกขุมที่ได้จากหน่วยงานราชการของประเทศอียิปต์ซึ่งเก็บข้อมูลทุกๆ 5 ปี ซึ่งในการเก็บข้อมูลได้ใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage random sampling) โดยใช้พื้นที่สำรวจ 1,200 พื้นที่ ทั้งนี้ในการศึกษาได้ใช้ข้อมูลระหว่างปี 2548 – 2552 และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ (Multiple regression analysis) ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อรายได้และความยากจนของครัวเรือน ได้แก่ ขนาดของครัวเรือน และระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

Steve Onyeiwu และ Jialu Liu (2554) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อรายได้ของครัวเรือนชนบทในประเทศเคนยาและไนจีเรีย โดยเก็บข้อมูลในปี 2550 และ 2552 ซึ่งข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ได้มาจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 593 ครัวเรือน และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์หลายตัวแปรหรือการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ (Multiple regression analysis) ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อรายได้ของครัวเรือนชนบท ได้แก่ ขนาดของครัวเรือนซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ตรงกันข้ามกับรายได้ของครัวเรือน มูลค่าและขนาดการถือครองที่ดินและสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น อุปกรณ์เครื่องมือในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

Edward Olale และ Spencer Henson (2555) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความแตกต่างทางรายได้ของชุมชนชาวประมงในภาคตะวันตกของประเทศเคนยา โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิที่ได้มาจากการสำรวจจำนวน 2,004 คน จาก 2 พื้นที่ชายฝั่งในประเทศเคนยา โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้นจำนวน 302 คน ซึ่งแยกออกเป็นชาวประมงจำนวน 151 คน และพ่อค้าปลาจำนวน 151 คน ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ใช้วิธีโพรบิต (Probit Regression) เพื่อหาความสัมพันธ์ ผลการศึกษาพบว่าระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับความแตกต่างทางด้านรายได้ของชาวประมงในภาคตะวันตกของประเทศเคนยา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

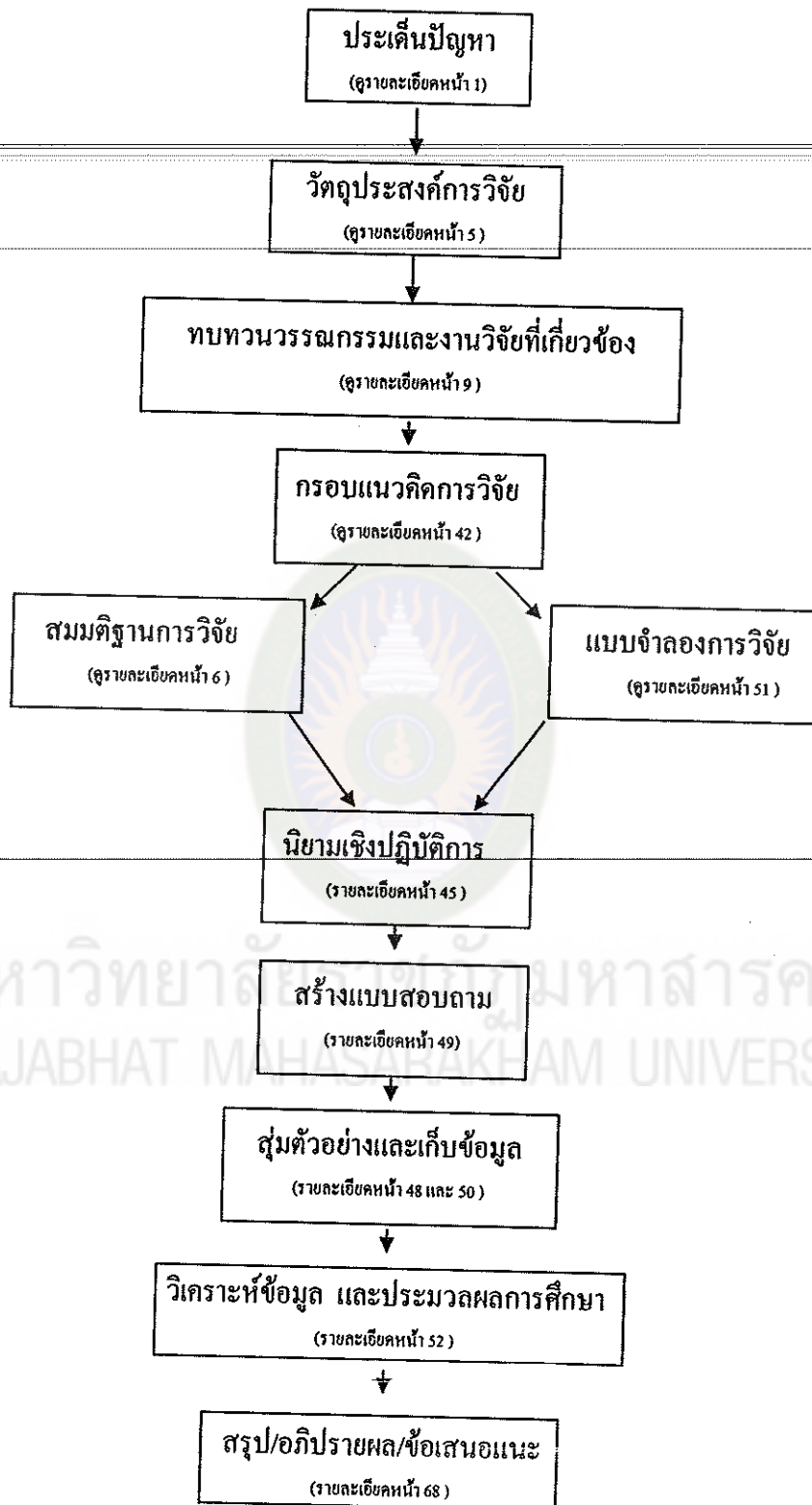
การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนในครั้งนี้จะใช้เส้นความยากจนเฉลี่ยเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนในการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1. กำหนดประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์การวิจัย
2. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนจากทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ
3. กำหนดกรอบแนวคิด สมมติฐานการวิจัย และนิยามเชิงปฏิบัติการ
4. สร้างแบบสอบถาม และสุ่มเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง
5. วิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลการศึกษา
6. สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพที่ 2 กรอบขั้นตอนการวิจัย

เกณฑ์การวัดความยากจน

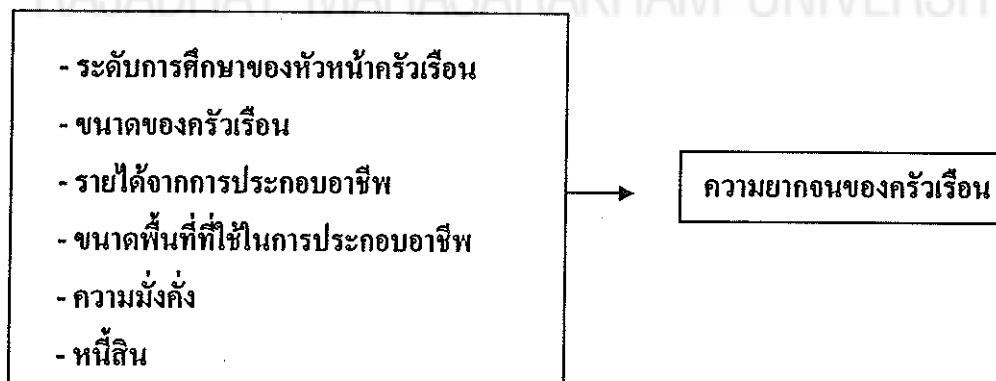
จากการที่ได้พบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการวัดความยากจนทั้งในประเทศและต่างประเทศ พบว่าเกณฑ์วัดความยากจนพอสรุปได้ดังนี้

1. เกณฑ์รายได้โดยการใช้เส้นความยากจนและการกระจายรายได้เป็นเครื่องมือ
2. เกณฑ์รายจ่ายโดยใช้เส้นความยากจนเป็นเครื่องมือ
3. เกณฑ์ความขาดแคลน
4. เกณฑ์คุณภาพชีวิต
5. เกณฑ์สัดส่วนรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนสูงกว่าร้อยละ 60 ของค่าใช้จ่ายรวม จะถือว่าเป็นครัวเรือนยากจน

6. เกณฑ์การเลือกของผู้นำชุมชนที่เห็นว่าเป็นครัวเรือนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้าน

สรุปกรอบตัวแปรที่ใช้ในการอธิบายสาเหตุของความยากจน

จากเกณฑ์การวัดความยากจนดังกล่าวข้างต้น ซึ่งแต่ละเกณฑ์การวัดจะได้ตัวแปรอันเป็นปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความยากจนมีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้จะใช้เกณฑ์รายได้เปรียบเทียบกับเส้นความยากจน และจากการประมวลผลพอที่จะสรุปตัวแปรที่เป็นสาเหตุของความยากจน ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เป็นกรอบแนวคิดเริ่มต้นในการศึกษาสาเหตุของความยากจน ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดเริ่มต้นสาเหตุความยากจน

แหล่งที่มาของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความยากจนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งสามารถสรุปแหล่งที่มาของตัวแปรแต่ละตัวได้ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงแหล่งที่มาของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ชื่อผู้วิจัย	เกณฑ์วัดความยากจน	ตัวแปรสาเหตุความยากจนที่จะนำมาใช้ในงานวิจัย
1.อุดม ทุมโฆสิต (2536) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและสาเหตุของปัญหาความยากจนของครอบครัวชนบท : กรณีจังหวัดสงขลา	เกณฑ์ความขาดแคลน	<ul style="list-style-type: none"> - ระดับการศึกษา - รายได้จากการประกอบอาชีพ - การมีความมั่งคั่งที่ตกทอดมาแต่อดีต - หนี้สินที่ตกทอดมาจากอดีตของครัวเรือน - พื้นที่ทำกิน
2.พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติและคณะ (2542) ได้ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จนดัดดานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	เกณฑ์การเลือกของผู้นำชุมชนที่เห็นว่าเป็นครัวเรือนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองหรือมีน้อย - ระดับการศึกษาต่ำ - มีหนี้สินมาก
3.สุเทพ พันประสิทธิ์ (2543) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับสภาวะความยากจนในประเทศไทย	เป็นงานวิจัยเอกสารซึ่งได้มาจากการสังเคราะห์จากงานวิจัยหลายๆชิ้นรวมกัน	<ul style="list-style-type: none"> - รายได้ต่ำ - ไม่มีที่ดินทำกิน
4.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย	เกณฑ์รายได้ เกณฑ์การขาดแคลน เกณฑ์ที่กำหนดโดยผู้นำชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การขาดแคลนปัจจัยการผลิต

ชื่อผู้วิจัย	เกณฑ์วัดความยากจน	ตัวแปรสาเหตุความยากจนที่จะนำมาใช้ในงานวิจัย
5.สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2547) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตร	เกณฑ์รายได้โดยใช้เส้นความยากจนเฉลี่ย	- ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร - ขนาดของครัวเรือน
6.ชินอุทัย กาญจนะจิตราและคณะ (2548) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความยากจน	เกณฑ์สัดส่วนรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนสูงกว่าร้อยละ 60 ของค่าใช้จ่ายรวม (จัดเป็นครัวเรือนยากจน)	- หัวหน้าครัวเรือน - ทรัพย์สินในครัวเรือน
7. Carunia Mulya Firdausy (2540) ได้ศึกษาผลกระทบจากการระงับเงินสงเคราะห์ปู่ในพื้นที่ชนบทที่มีความยากจนของสุลาเวสีตอนเหนือ ประเทศอินโดนีเซีย	เกณฑ์รายได้โดยใช้เส้นความยากจน	- ขาดปัจจัยการผลิต - ครัวเรือนมีขนาดใหญ่
8. Ingrid Woolard และ Stephan Klasen (2547) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้และความยากจนของครัวเรือนในประเทศแอฟริกาใต้	เกณฑ์รายได้	- ขนาดของครัวเรือน - ระดับการศึกษา - ความมั่งคั่ง
9. Daniela Marotta และ Ruslan Yemtsov (2553) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้และความยากจนของครัวเรือนในประเทศอียิปต์	เกณฑ์รายได้	- ขนาดของครัวเรือน - ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

ที่มา: จากการรวบรวมของผู้วิจัย

นิยามเชิงปฏิบัติการ

ในการศึกษาปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความยากจนมีตัวแปรที่มากเกี่ยวข้องจำนวนมาก ทั้งนี้ในบรรดาตัวแปรดังกล่าวมีทั้งตัวแปรที่วัดได้โดยง่ายชัดเจน เช่น อายุ อาชีพ เป็นต้น และตัวแปรที่วัดได้ค่อนข้างยากไม่ชัดเจน จึงต้องมีการกำหนดนิยามในการวัดตัวแปรดังกล่าวเพื่อให้เกิดความชัดเจนและวัดได้ ซึ่งจากการที่ได้ศึกษาทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความยากจนจึงได้นำมาเป็นนิยามเชิงปฏิบัติการของตัวแปรต่าง ๆ ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงนิยามเชิงปฏิบัติการของตัวแปรที่มีผลต่อความยากจนของครัวเรือน

ตัวแปร	นิยามเชิงปฏิบัติการ	หน่วยวัด	มาตรวัด
1. ครัวเรือนยากจน	• ครัวเรือนที่มีระดับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนต่ำกว่า 1,565 บาท ¹ (ครัวเรือนใดยากจนแสดงว่าสมาชิกทุกคนในครัวเรือนนั้นเป็นคนยากจนทั้งหมด)	ตัวแปร Dummy 0 = ไม่ยากจน 1 = ยากจน	Nominal
2. เพศของหัวหน้าครัวเรือน	• เพศตามการแจ้งเกิด	ตัวแปร Dummy 1 = เพศชาย 2 = เพศหญิง	Nominal
3. อายุของหัวหน้าครัวเรือน	• จำนวนปีตั้งแต่เกิดจนถึงปี 2553	ปี	Ratio
4. สถานภาพของหัวหน้าครัวเรือน	• สถานภาพในวันที่สำรวจ	ตัวแปร Dummy 1 = โสด 2 = สมรส(อยู่ด้วยกัน) 3 = สมรส(แยกกันอยู่) 4 = หม้าย/หย่า	Nominal
5. ระดับการศึกษาของหัวหน้า	• ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ²	ปี	Ratio

ตัวแปร	นิยามเชิงปฏิบัติการ	หน่วยวัด	มาตรวัด
ครัวเรือน			
6. อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน	• อาชีพที่สร้างรายได้สูงสุดของหัวหน้าครัวเรือน	ตัวแปร Dummy 1=รับราชการ 2=พนักงานรัฐ/ เอกชน 3=เกษตรกร 4=ธุรกิจส่วนตัว 5=รับจ้าง 6=ไม่มีอาชีพ	Nominal
7. ขนาดของครัวเรือน	• จำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน	คน	Ratio
8. รายได้จากอาชีพ	• รายได้หลังหักต้นทุนและค่าใช้จ่ายดำเนินการต่างๆ จากการประกอบอาชีพต่อปี	บาท	Ratio
9. รายได้อื่น	• รายได้อื่นที่ไม่ใช่รายได้จากอาชีพ	บาท	Ratio
10. ขนาดพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ	• ผลรวมของจำนวนพื้นที่ทั้งหมดที่ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม	ไร่	Ratio
11. ความมั่งคั่ง	• มูลค่ารวมทรัพย์สินถาวรที่มีอยู่ทั้งหมด	บาท	Ratio

หมายเหตุ : ¹ เป็นเส้นความยากจนของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเขตพื้นที่ชนบท (นอกเขตเทศบาล) ปี 2553 ที่คำนวณโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

² ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนในการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของครัวเรือนจะใช้ระยะเวลาเฉลี่ยที่หัวหน้าครัวเรือนใช้ในการศึกษา(รายละเอียดดังภาคผนวกที่ 1)